



Eensgezindheid

Als de sombere voorspellingen in het *Centraal Economisch Plan 1974* uitkomen, stijgen het reële nationale produkt en het prijspeil van de particuliere consumptie dit jaar met resp. 2,5% en 11,5%, terwijl het saldo op de lopende rekening f. 2 mrd. à f. 2,5 mrd. zal bedragen. Het is overigens te verwachten dat de Nederlandse economie zich beter zal ontwikkelen dan het Centraal Planbureau in dit plan voorspelde. Wat is echter somber? Een stijging van het nationale inkomen is altijd nog beter dan geen stijging en een beroeps zwartkijker kan van een overschot op de betalingsbalans geen tekort maken. Een inflatie van bijna 12% is natuurlijk objectief gezien wel ernstig, maar, afgezien van het gezammer hierover, weten we er toch aardig mee te leven.

Dat het verstandig is de relativiteit van deze economische grootheden in te zien, bewijst het feit dat Nederland er wel eens slechter heeft voorgestaan. Ik doel hier op de jaren kort na de tweede wereldoorlog. Dr. P. Lief tinck, minister van Financiën van 1945 t/m 1952 en thans directeur bij het Internationale Monetair Fonds, heeft onlangs in een interessant boekje duidelijk gemaakt, hoe gedurende zijn ministerschap de financieel-economische chaos als het ware in een kosmos werd omgetoverd 1).

Vijftigplussers zullen zich nog goed kunnen herinneren hoe de Nederlandse regering na de bijna alles verwoestende oorlog een aantal ingrijpende, maar doeltreffende, maatregelen afkondigde om te bereiken dat: 1. het produktie-apparaat snel zou worden hersteld; 2. het nationale inkomen rechtvaardig zou worden verdeeld; 3. de beschikbare economische bronnen goed zouden worden benut. De chaos waarin Nederland in 1945 verkeerde, blijkt uit het feit dat de reële binnenlandse produktie ca. 30% lager was dan in 1938, terwijl de geldhoeveelheid veel te groot was. Zo bedroegen in 1938 en in mei 1945 de liquiditeitsquota (geldhoeveelheid als percentage van het nationale inkomen) resp. 46 en 300 à 400%.

In de periode van 1945 t/m 1948 werden een aantal maatregelen afgekondigd, die ertoe leidden dat: 1. de liquiditeitsquote drastisch afnam (51% in 1948); 2. de kosten van levensonderhoud met slechts 4% per jaar toenamen; 3. het reële bruto nationale produkt tussen 1946 en 1948 jaarlijks met maar liefst 20% toenam. Dr. Lief tinck behandelt deze maatregelen in kort bestek. De meest ingrijpende maatregel was de geldzuivering. Deze kwam neer op inlevering van alle bankbiljetten en schatkistpapier en blokkering van alle bankrekeningen. Hierna volgde uitgifte van nieuw geld en deblokking van de bankrekeningen, overeenkomend met de reële groei van de economie. De andere maatregelen betroffen de registratie van effecten, de overheidsfinanciën, de buitenlandse handel en de loon- en prijsbeheersing. Vanaf 1948 werd de gevoerde financieel-

economische politiek ondersteund door de Marshall-hulp, die de overheid goed hielp bij de wederopbouw met behulp van invoer zonder de betalingsbalans en de overheidsbegroting extra te belasten.

In 1949 kon de Nederlandse regering de teugels wat vieren. Toch was het economische evenwicht nog labiel. In de financiële sfeer was een overvloed aan secundaire liquiditeiten aanwezig, terwijl veel uitgestelde bestedingen dreigden te worden verwezenlijkt. Bovendien was nog niet zeker wat de invloed zou zijn van de internationale valutakoersaanpassingen die eind 1949 plaatsvonden. Toen de Koreaanse oorlog een nieuwe bron van onzekerheid bracht, liep de economie dan ook weer enigszins uit de hand en moest de regering een aantal deflatoire maatregelen afkondigen. Midden 1952 was de Nederlandse economie echter weer gezond: het prijsniveau was vrij stabiel, het overheidsbudget en de betalingsbalans waren in evenwicht. Kortom, het vertrouwen in de gulden was zowel nationaal als internationaal hersteld. Begin 1953 kon de regering de Verenigde Staten daarom mededelen dat Nederland geen hulp meer behoefde. Met deze mededeling besluit Dr. Lief tinck zijn boekje.

Het is onmogelijk dit slechts 49 bladzijden tellende boekje, dat een samenvatting bevat van een boeiende zeventjarige periode in de Nederlandse politiek, op één ESB-bladzijde volledig te behandelen. Eén ding, waar Lief tinck niet op ingaat, wil ik nog aanstippen. In feite is het niet zo belangrijk hoe de economische politiek er kort na de tweede wereldoorlog concreet uitzag. Het is veel belangrijker dat een in nood verkerend kapitalistisch land ernstige problemen op dirigistische wijze durft op te lossen. Over de rechtvaardigheid van de maatregelen werd nauwelijks gediscussieerd; in welke mate werkten de maatregelen inkomens- en vermogensherverdelend? Daarom is Lief tincks boekje erg actueel. Tot 1952 werd een beleid geaccepteerd, waarvan men nu zou zeggen dat het naar communisme riekt. Thans wordt bijv. een veel minder ingrijpende machtigingswet, die gelijksoortige problemen helpt oplossen, nauwelijks geaccepteerd. De eensgezindheid is nu bovendien volkomen zoek. Niet alleen in Nederland. Vandaar dat de bekende econoom Harry G. Johnson zijn bespreking van Lief tincks pennevrucht afsluit met de retorische vraag: „What country today has the combination of technical knowledge of the means and popular acceptance of the ends that The Netherlands possessed 30 years ago?” 2).

L. Hoffman

1) P. Lief tinck, *The post-war financial rehabilitation of The Netherlands*, Martinus Nijhoff, Den Haag, 1973, 49 blz., f. 7,50.

2) Harry Johnson on, *Finance and development*, Washington, juni 1974, blz. 33.

Inhoud

<i>Drs. L. Hoffman:</i> Eensgezindheid	737
Column De boeren als pressiegroep, door <i>Dr. A. Peper</i>	739
<i>Dr. J. J. van Duijn:</i> De vraag naar betaald voetbal	740
<i>Prof. Dr. Ir. J. F. van Riemsdijk:</i> Het landbouwbeleid zit in de modder (III); Commissie-Kriellaars miskent binnen- en buitenland	743
Ingezonden De mandarijnen en de begrotingsruimte, door <i>Drs. H. Burger</i> , met na- schrift van <i>Prof. Dr. Th. A. Stevers</i>	746
Ingezonden Het Jaarverslag van De Nederlandsche Bank en de inflatie, door <i>Dr. J.</i> <i>Timmers</i>	749
Toets op taak Internationale vergelijking van overheidsuitgaven, door <i>D. A. P. W. van</i> <i>der Ende</i>	752
Energiekroniek Noorse kroniek, door <i>Dr. A. A. de Boer</i>	754
Boekennieuws Amartya Sen: On economic inequality, door <i>Dr. J. H. C. Lisman</i> ..	755

Redactie

*Commissie van redactie: H. C. Bos,
R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers,
P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck,
A. de Wit.*

*Redacteur-secretaris: L. Hoffman.
Redactie-medewerkster: Mej. J. Koenen.*

Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
Rotterdam-3016; kopij voor de redactie:
postbus 4224.

Tel. (010) 14 55 11, toestel 3701.

*Bij adreswijziging s.v.p. steeds adreshandje
meesturen.*

Kopij voor de redactie: in tweevoud,
getypt, dubbele regelafstand, brede marge:

Abonnementsprijs: f. 93,60 per kalenderjaar
(incl. 4% BTW); studenten f. 57,20
(incl. 4% BTW), franco per post voor
Nederland, België, Luxemburg, overzeese
rijksdelen (zeepost).

Betaling: Abonnementen en contributies
(na ontvangst van stortings/giro-
acceptkaart) op girorekening no. 122945
i.n.v. Economisch Statistische Berichten
te Rotterdam.

Losse nummers: Prijs van dit nummer f. 3,-
(incl. 4% BTW en portokosten).

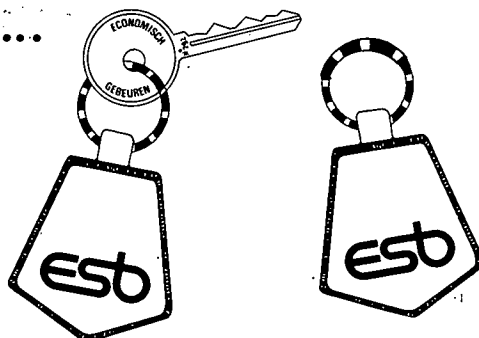
Bestellingen van losse nummers
uitsluitend door overmaking van de hierboven
vermelde prijs op girorekening no. 8408
i.n.v. Stichting het Nederlands Economisch
Instituut te Rotterdam met vermelding
van datum en nummer van het gewenste
exemplaar.

Abonnementen kunnen ingaan op elke
gewenste datum, maar slechts worden
beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Advertenties: B.V. Koninklijke Drukkerijen
Roelants - Schiedam
Lange Haven 141, Schiedam,
tel. (010) 26 02 60, toestel 908.

Sleutelhangers...

krijgt U niet cadeau als u een
abonnement op **ESB** neemt.
Ook al is **ESB** de sleutel tot het
economisch gebeuren.



*Wat U wel ontvangt is veel interessante
achtergrondinformatie. Iedere week weer artikelen,
columns en rubrieken door een keur van auteurs.*

Voor abonnementen: tel. (010) 14 55 11, toestel 3701.

Stichting
Het Nederlands Economisch Instituut

Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
Rotterdam-3016; tel. (010) 14 55 11.

Onderzoekafdelingen:

Arbeidsmarktonderzoek

Balanced International Growth

Bedrijfs-Economisch Onderzoek

Economisch-Technisch Onderzoek

Vestigingspatronen

Macro-Economisch Onderzoek

Projectstudies Ontwikkelingslanden

Regionaal Onderzoek

Statistisch-Mathematisch Onderzoek

Transport-Economisch Onderzoek

De boeren als pressiegroep

Bram Peper

Eén van de aardigste onderwerpen uit de sociologische literatuur is het verschijnsel pressiegroep. Daarin komen vraagstukken van machtsvorming, protest en groepsvorming samen. Lange tijd is nogal vreemd aangekeken tegen pressiegroepen. Was het niet immers zo dat de politieke democratie bij uitstek de kanalen aanbod om opeen geordende wijze uitdrukking te geven aan bepaalde verlangens? Waren daarom pressiegroepen geen overbodige verschijnselen geworden? Ja, zelfs gevaarlijke, omdat zij zich buiten de formele politieke arena opstellen en daarmee niet zelden de algemeen aanvaarde wijze van besluitvorming frustreren. Want pressiegroepen maken zich immers sterk voor een deelbelang en bekommeren zich derhalve niet over de vraag hoe de verschillende deelbelangen op een gemeenschappelijke politieke noemer gebracht moeten worden.

Nu we de laatste tien jaren weer wat meer gewend zijn geraakt aan de zgn. buitenparlementaire actie, is in brede kringen doorgedrongen dat een levende democratie in sterke mate afhankelijk is van de bereidheid en interesse van groepen burgers om zich op titel van eigen wensen, belangen en opvattingen te manifesteren. Toch heeft de aanduiding buitenparlementair nog steeds iets van: *zo hoort het eigenlijk niet*. Het is zeker lange tijd niet „netjes” geweest zich over te geven aan buitenparlementaire activiteiten. Daarmee werd echter aan het oog onttrokken dat het grootste deel van de belangenbehartiging, alsmede de beleidsvoorbereiding zich in de buitenparlementaire sfeer afspelen. Voor zover het parlement al enige aanwijsbare invloed heeft op de beleidsvoorbereiding, treedt het in dit proces toch meestal op als — overigens belangrijk — sluitstuk. Niet zo zeer de verhouding parlementair - buitenparlementair (dat zijn, als het goed is, twee kanten van één medaille) is van belang voor het functioneren van de parlementaire democratie, als wel de vraag (een vraag van legitimiteit) in hoeverre parlementsbesluiten:

- zorgvuldig zijn voorbereid;
- worden nageleefd.

Vooraf op dit laatste punt hebben de laatste jaren — acties van burgerlijke ongehoorzaamheid — de discussies zich toegespitst. Het is niet gemakkelijk hiervoor richtlijnen aan te geven. Wel komt het mij voor dat een ruimhartige, zo men wil: vrijmoedige interpretatie van het dwingende karakter van parlementsbesluiten overweging verdient. Dit soort besluiten zijn immers momentopnamen — zij het dat dit per onderwerp/sector sterk kan verschillen — in een proces dat doorloopt. Anders



geformuleerd: de „illegaliteit” van bepaalde activiteiten begeleidt — per definitie — permanent de legale besluitvorming door het parlement.

Terugkerend naar de pressiegroepen — die zich veelal ophouden op de grens van legaliteit en „illegaliteit” —, kan worden opgemerkt dat in de sociologie daaromtrent al decennia realistischere opvattingen voorhanden zijn. Sterk vereenvoudigd kan men pressiegroepen onderscheiden naar de mate van:

- integratie in het politiek-maatschappelijk besluitvormingsproces;
- macht (bijv. macht versus machteloosheid).

Op deze twee assen laten zich in de werkelijkheid talrijke varianten ontdekken. Je hebt pressiegroepen die over veel macht beschikken, maar nauwelijks zijn opgenomen (bijv. door de overheid) in de voorbereiding van het beleid. Zij slagen erin, zonder in allerlei organen te zijn opgenomen (waarin zij met de overheid de verantwoordelijkheid voor de beleidsvorming delen), hun belangen veilig te stellen of door te laten klinken. Bijvoorbeeld door een weinig zichtbaar (en controleerbaar!) net van relaties op te bouwen met (andere) invloedrijke functionarissen (technisch-sociologisch noemen we dit: sociale netwerken). Daarnaast heb je pressiegroepen, die los van andere bindingen dan het „interne” eigenbelang, hun wensen deponeren bij die autoriteiten en/of publieksgroepen waarvan zij voor de realisering van hun wensen afhankelijk zijn.

Ik deel daarom de opvatting van Van Doorn die waarschuwt „tegen de mening dat integratie en ordening van belangengroepen de pressie doet verdwijnen” 1). De protesten uit de kringen van de boeren zijn van dit inzicht een goed voorbeeld. Er is immers geen maatschappelijke groepering aan te wijzen die in dit opzicht zo'n duidelijke (volgens sommigen: bevoorrechte) plaats (én invloed) heeft gekregen als de boeren, met hun uitgebreide stelsel van publiekrechtelijke schappen. Zo heeft het Landbouwschap regelmatig (ik meenzelfs maandelijks) overleg met de ministers. Toch is dit — uiteindelijk — geen

garantie gebleken voor een behartiging van belangen, waarin de boeren zich herkennen. Eens te meer is naar voren gekomen dat een te grote menging van beleidsverantwoordelijkheden, al gauw kan leiden tot een onduidelijk beleid, een proces van weinig overtuigende verantwoordelijkheidsafschuiving (de tijdelijke (?) coalitie tussen de besturen van standsorganisatie en de actievoerders onder de boeren *tegenover* de regering) en een rem op het ontwikkelen van nieuwe beleidsvisies. Dat deze laatste — zonder op deze plaats op een beoordeling in te gaan — best voorhanden zijn, möge o.m. blijken uit de artikelen die Prof. Van Riemsdijk in dit blad heeft gepubliceerd 2).

Wij staan bij het landbouwbeleid voor fundamentele keuzes, die te maken hebben met de ordening van onze maatschappelijke productie. Het is immers uitgesloten dat de bedrijfsvergroting, die door schaalvergrotingsprocessen en het aanbod van technisch-economische middelen wordt opgestuwd, zich op wat langere termijn verdraagt met het al grotendeels fictieve zelfstandige ondernemerschap van de boer. In dat kader passen slechts gigantisch omvangrijke agrarische productiebedrijven, voor het beheer waarvan de term boer slechts uit overwegingen van sentimentaliteit kan worden gehandhaafd 3). Ook als men kiest voor het behoud van kleinschalige agrarische productiebedrijven — en die keuze is in vele takken van agrarische bedrijvigheid al illusoir —, dan is een fundamentele heroriëntatie geboden 4).

Zolang een begin van denken over deze keuzes uit de weg wordt gegaan en de boerenorganisaties zich vastzetten op een wel heel benauwde materialistische interpretatie van het eigenbelang, schuift men de problemen voor zich uit. Terwijl verwacht mag worden dat het dictaat van de schaalvergroting de toon zal blijven aangeven. Dat er dan geen boeren meer zijn, verdriet mij uiteraard meer dan dat het Landbouwschap uit het landschap van pressiegroepen zal zijn verdwenen.

1) In zijn nog steeds heldere opstel: *Pressiegroepen: correctie of corruptie*, in J. A. A. van Doorn, *Organisatie en maatschappij*, Leiden, 1966, blz. 44-61 (citaat, blz. 59).

2) J. F. van Riemsdijk, in: *ESB* (19-6-'68), *ESB* (6-9-'72), *ESB* (14-8-'74), *ESB* (21-8-'74) en *ESB* van deze week.

3) Een buitengewoon fraaie en immer actuele sociologische studie over de positie en instelling van de moderne boer is A. K. Constandse, *Boer en toekomstbeeld*, Bulletin nr. 24 van de Afdeling Sociologie en sociografie van de Landbouwhogeschool te Wageningen, 1964, in het bijzonder blz. 49-74.

4) Iets van die keuze heb ik verwoord in mijn artikel: *Agricultural policy and social policy*, *Sociologia Ruralis*, vol. IX, no. 3, 1969, blz. 221-234.

De vraag naar betaald voetbal

DR. J. J. VAN DUIJN*

Het is bekend dat het merendeel der bedrijven in de bedrijfstak betaald voetbal een moeizaam bestaan lijdt. Er is bij de meeste clubs een discrepantie te constateren tussen de toegevoegde waarde, die via salarisbetalingen aan de betaalde voetballers wordt toegekend en de waarde van de output, die via consumentenpreferenties gewaardeerd wordt op toegangsprijs maal aantal toeschouwers. Dankzij totogelden, NOS-uitkeringen en in toenemende mate bedrijfs- en overheidssubsidies kunnen de gaten nog enigszins worden gedicht, maar deze bijdragen hebben toch niet kunnen voorkomen, dat met een zekere regelmaat clubs in het nieuws blijven komen, die met de ondergang worden bedreigd.

Het doel van deze bijdrage is om enig inzicht te verschaffen in de factoren, die de vraag naar betaald voetbal bepalen. De hier bedoelde vraag is dan de vraag zoals die wordt uitgeoefend via het bezoek aan competitiewedstrijden 1). De hierna gespecificeerde vraagfunctie vormt onderdeel van een economisch model voor een beroepsvoetbalcompetitie, dat elders is ontwikkeld 2). De parameters van de vraagvergelijking zijn geschat voor een twaalfal eredivisieclubs, o.a. met behulp van door de KNVB beschikbaar gestelde gegevens die betrekking hebben op de toeschouwersaantallen voor de periode 1962—1973 3).

De vraagvergelijking

Voor het bezoek aan een bepaalde wedstrijd kan men stellen:

$$q_{ij} = f(a_i, a_j)$$

waarbij:

q_{ij} = aantal toeschouwers bij de thuiswedstrijd van i tegen j ;
 a_i = aantrekkingskracht club i ;
 a_j = aantrekkingskracht club j .

Een term $a_i a_j$ zal aan de rechterzijde van deze vergelijking toegevoegd kunnen worden om uitdrukking te geven aan eventuele interacties (zoals bij streekderbies). De vertaling van het begrip „aantrekkingskracht” in meetbare variabelen kan op verschillende wijze geschieden. Men kan denken aan aantal gescoorde doelpunten, puntenachterstand op de ranglijst, de aanwezigheid van „sterspelers” in een elftal enz. Ook omdat het element „spanning” als onderdeel van de attractiviteit zo beter tot uitdrukking komt, verdient achterstand op de ranglijst als primaire attractiviteitsvariabele de voorkeur: hoe minder die achterstand op de leider, des te beter de club is en des te beter de kansen zijn in de strijd om de ereplaatsen 4). Daarnaast kan het gemiddeld aantal doelpunten per wedstrijd als tweede attractiviteitsvariabele worden gehanteerd.

Attractiviteitsfactoren gelden voor de thuisclub zowel als voor de bezoekende club. Komt de leider op bezoek dan zal dat meer toeschouwers op de been brengen dan wanneer een middenmoter te gast is. In de regressie-analyse moeten dan ook aparte variabelen voor de achterstand van de thuisclub en voor de achterstand van de bezoekende club worden opgenomen. De beschikbare toeschouwersgegevens hebben evenwel niet betrekking op individuele wedstrijden, maar op seizoen-totalen. Dit betekent dat achterstandsvariabelen gebruikt moeten worden, die als „proxy” kunnen dienen voor de aantrekkingskracht van thuisclub en bezoekende clubs (meervoud) gedurende dat seizoen.

Voor de thuisclub zouden dat kunnen zijn de achterstand in punten halverwege de competitie (AHC) dan wel de achter-

stand aan het eind van de competitie (AEC). Voor de invloed op bezoekersaantallen van de bezoekende clubs kan men twee benaderingswijzen volgen.

a. Redenerend dat alleen de topclubs voor extra publiek zorgen, zou men als bezoekersvariabele kunnen definiëren de gemiddelde achterstand (halverwege de competitie of aan het eind) van zeg de 4, 5 of 6 hoogst geplaatste clubs. Het vermogen van de nrs. 7 t/m 18 om extra toeschouwers te trekken boven het aantal dat de thuisclub sowieso trekt wordt dan op 0 gesteld.

b. Dezelfde redenering volgend, maar gebruik makend van minder informatie kan men de aantrekkingskracht van de topclubs meten door te kijken naar de achterstand van bijv. de 4e-, 5e- of 6e-plaats club. De bezoekersvariabele krijgt dan nog meer dan onder a. het karakter van een competitievariabele, d.i. een variabele die de spanning van de competitie in een bepaald seizoen meet. Hoe geringer de achterstand van bijv. de als 5e eindigende club, des te spannender het competitieverloop moet zijn geweest. Bij deze interpretatie ziet men niet zozeer een scheiding tussen aantrekkelijkheid van thuisclub en bezoekende club, alswel een attractiviteit van wedstrijden van de thuisclub, die groter wordt naarmate de competitie in zijn algemeenheid een spannender verloop heeft.

Met behulp van club- en competitie-attractiviteit zal men in

* De auteur is werkzaam bij de Interfaculteit Bedrijfskunde te Delft.

1) Op de voor de betalende clubs steeds belangrijker wordende „spill-over” van voetbalconsumptie via televisie wordt hier niet ingegaan.
2) J. J. van Duijn, *Een economisch model voor een beroepsvoetbalcompetitie*, Interfaculteit Bedrijfskunde, Working Paper, 1974.
3) De regressieanalyses werden op de computer uitgevoerd door dhr. W. E. Velding, student-assistent aan de Interfaculteit Bedrijfskunde.
4) Omgekeerd kan een club die in degradatiegevaar verkeert een grote aantrekkingskracht op het publiek uitoefenen. Dat was het geval met Sparta in 1963/1964. In de regressie-analyses werd hiermee door een andere interpretatie van de achterstandsvariabele rekening gehouden.



de meeste gevallen het verloop van de toeschouwersaantallen over de tijd niet adequaat kunnen verklaren. In de beschouwde periode (1962—1973) hebben zich veranderingen in het consumptiepatroon voorgedaan, die voor de vraag naar betaald voetbal zoals hier bedoeld niet zonder gevolgen zijn gebleven. Te denken valt aan het toegenomen auto- en tv-bezigt, die mogelijk hebben geleid tot verschuiving van het bezoek aan de velden naar andere vormen van (gezins-)recreatie overdag en tv-voetbal 's avonds. Naast deze algemeen werkende factoren kunnen specifieke voor bepaalde clubs geldende ontwikkelingen werkzaam zijn geweest: demografische, planologische ontwikkelingen, niet uit competitieverloop te verklaren veranderingen in de loyaliteit van bezoekers t.o.v. een bepaalde club enz. Voor al deze factoren ken een trend-term een „catch-all“-variabele zijn.

Met de bovenstaande behandeling zijn de volgende verklarende variabelen voor de vraag naar betaald voetbal geïntroduceerd.

1. voor de meting van de aantrekkelijkheid van de thuisclub:

AHC = achterstand (in punten) van thuisclub halverwege de competitie;

AEC = achterstand van thuisclub aan het einde van de competitie;

D = gemiddeld aantal doelpunten per wedstrijd gescoord door thuisclub.

2. voor de meting van de aantrekkelijkheid van de bezoekende clubs, c.q. de competitie:

GAHC (4, 5, 6) = gemiddelde achterstand halverwege competitie van 4, 5, of 6 hoogstgeklasseerde clubs;

GAEC (4, 5, 6) = idem, aan het eind van de competitie;

AHC (4, 5, 6) = achterstand halverwege competitie van 4e, 5e of 6e plaats;

AEC (4, 5, 6) = idem, aan het eind van de competitie;

DC = gemiddeld aantal doelpunten gescoord per competitiewedstrijd (alle clubs).

3. voor de meting van trendmatige ontwikkelingen:

T = tijd. (T = 1, 2, ..., 11).

Tenslotte zal uit de regressieanalyse één intercept resultaat, Q_0 . In combinatie met de trendterm en bij afwezigheid van doelpunten-variabelen geeft deze het toeschouwerspotentieel van de betreffende club, i.e. het gemiddeld aantal toeschouwers per wedstrijd aan indien de onder 1 en 2 genoemde achterstanden 0 punten bedragen. De te verklaren variabele, Q, wordt gemeten als het gemiddeld aantal toeschouwers per wedstrijd, voor een bepaald seizoen.

De vraagvergelijking ziet er dan als volgt uit: $Q = \alpha$ (aantrekkelijkheid club) + β (aantrekkelijkheid bezoekende club/competitie) + $\gamma T + Q_0$.

Resultaten

De waarden van de parameters α , β , γ en Q_0 werden geschat voor verschillende specificaties van de bovenstaande vraagrelatie. Het gebruikte materiaal had betrekking op de 12 betalende clubs, die in de eredivisie vertoefden voor tenminste 10 van de 11 seizoenen, welke door de periode 1962—1973 worden omvat.

Tabel 1 geeft per club de variabelen met bijbehorende geschatte coëfficiënten, die het meest tot de verklaring van de toeschouwersaantallen bijdroegen. De tabellen 2 en 3 geven

de regressieresultaten voor vergelijkbare specificaties van de vraagvergelijking: tabel 2 met AHC als thuisclubvariabele, tabel 3 met AEC. Tabel 4 geeft enkelvoudige correlatiecoëfficiënten tussen Q en de verklarende variabelen. Ter toelichting op deze uitkomsten het volgende.

1. De thuisclubvariabelen AHC en AEC leveren op „een” enkele uitzondering na een significante bijdrage tot de verklaring van de spreiding in toeschouwersaantallen. Er kan geen duidelijk verschil in verklaringskracht worden geconstateerd tussen AHC en AEC. De reactie van het publiek op een puntenachterstand van de thuisclub varieert echter aanzienlijk. De supporters van Groningen, NAC en MVV zijn weinig gevoelig voor de positie van de club; die van Feijenoord, Ajax, FC Amsterdam en FC Twente laten het bij groter wordende achterstanden snel afweten.

2. Doelpuntenproductie levert slechts in enkele gevallen een additionele bijdrage tot de verklaring. Voor sommige clubs krijgt de doelpuntenvariabele zelfs een negatief teken, met name bij Feijenoord en Ajax. De stelling dat meer doelpunten het publiek wel weer naar de velden zal lokken, wordt door het gehanteerde materiaal niet ondersteund: 9—0 uitslagen brengen nog geen spanning in een wedstrijd.

3. Van de competitievariabelen doet de GA-groep het minder goed dan de A-groep. Voor de competitievariabelen in hun algemeenheid geldt dat deze bij de helft van de clubs mede helpen de spreiding in toeschouwersaantallen te verklaren. De bezoekers van thuiswedstrijden van Ajax, Amsterdam, Groningen, Den Haag, MVV en FC Twente lopen bij een spannend competitieverloop niet warmer voor voetbal, tenminste niet als de eigen club niet in die spanning is betrokken. Wel moet hier opgemerkt worden dat er sprake is van enige samenhang tussen de competitievariabelen en de tijd, zodat in sommige gevallen het competitie-element meegenomen kan worden door de trendvariabele.

4. Mede in het licht van het bovenstaande moeten de coëfficiënten van de tijdvariabele met enige omzichtigheid worden geïnterpreteerd. Eerder is gewezen op algemeen werkende tendensen, die het bezoek van voetbalwedstrijden nadelig zouden beïnvloeden. Bij Ajax, MVV, PSV, FC Twente en FC Utrecht lijken zich positieve trendmatige ontwikkelingen voor te doen. Bij Ajax, MVV en FC Twente zou men kunnen denken aan een verschuiving van de aandacht door het minder sterk worden of uit de eredivisie wegvallen van concurrenten (FC Amsterdam, FSC, Heracles). Bij FC Utrecht heeft zeker de fusie die DOS versterkte met Elinkwijk en Velox een rol gespeeld. Invoering van een dummy-variabele voor de jaren na de fusie doet het teken van de trendterm voor FC Utrecht in ieder geval omslaan.

5. Het aantal doelpunten per eredivisiewedstrijd speelt geen enkele rol in de verklaring van de toeschouwersaantallen over de tijd. Ook hier geldt echter een (negatieve) correlatie met de tijd waardoor het destilleren van de produktiviteitselement enigszins bemoeilijkt wordt.

6. De hoogte van de correlatie-coëfficiënten wordt beïnvloed door de spreiding in het waarnemingsmateriaal. Voor clubs die in de periode 1962—1973 óf steeds een hoge positie hebben ingenomen (Feijenoord) óf steeds in de middenmoot en lager hebben vertoefd (Groningen, MVV, NAC) komt de waarde van R niet boven de 0,800 uit. Dit verklaart ook mede de lage waarde voor de regressiecoëfficiënten bij de drie laatstgenoemde clubs.

7. In de tabellen 2 en 3 geven de kolommen $Q_0 + 12\gamma$ toeschouwerspotentiëlen weer voor het voetbalseizoen 1973—1974 (waarvoor geldt $T=12$). Het voorbehoud dat onder 4 voor de trendvariabele is gemaakt, geldt ook hier. Voor FC Utrecht geldt dat een correctie voor de fusie van 1970 het toeschouwerspotentieel doet dalen tot 15.000 toeschouwers.

8. Vanzelfsprekend geldt dat andere dan de hier gehanteerde verbanden een betere verklaring voor de spreiding van toeschouwersaantallen zouden kunnen bieden. Met name valt te denken aan niet-lineaire relaties. Bovendien zouden specifieke, uitsluitend voor één bepaalde club geldende om-

Tabel 1. De vraag naar betaald voetbal

Club	Thuisclubvariabele	Competitie variabele	D	T	Q ₀	R
Ajax	—322* (AEC)			503*	16.545	0,860
FC Amsterdam	—384* (AHC)			—472	16.701	0,938
Feijenoord	—1746* (AHC)	—401 (AE ₅)			48.438	0,616
Go Ahead	—127 (AEC)	—190 (GAE ₅)	806		11.762	0,840
Groningen	—88 (AHC)			—95*	10.439	0,631
Den Haag	—187* (AEC)			—291*	16.295	0,924
MVV	—95 (AEC)			797	6.469	0,778
NAC	—32 (AEC)	—58 (AE ₅)			9.523	0,745
PSV	—171* (AHC)	—235 (AE ₅)			522*	12.886
Sparta	—132* (AHC)	—519 (GAE ₄)			—365*	16.501
FC Twente	—236 (AHC)		4.682		826*	—213
FC Utrecht	—123 (AHC)	—182 (AE ₅)	1.894	571*	8.326	0,872

De met * gemarkeerde regressiecoëfficiënten verschillen significant van 0 op het 95%-niveau.

Tabel 2. De vraag naar betaald voetbal; specificatie met AHC als thuisclubvariabele

Club	AHC	AE ₅	T	Q ₀	(Q ₀ +12γ)	R
Ajax	—355*		698*	15.138	23.514	0,840
FC Amsterdam	—384*		—472	16.701	11.037	0,938
Feijenoord	—1746*	—401		48.438	48.438	0,616
Go Ahead	—199*	—108		13.455	13.455	0,755
Groningen	—88		—95	10.439	9.299	0,631
Den Haag	—128		—394*	15.670	10.942	0,848
MVV	—78		258*	6.879	9.975	0,691
NAC		—75	—76	9.413	8.501	0,734
PSV	—171*	—235*	522*	12.886	19.150	0,876
Sparta	—196*	—138	—352*	17.121	12.897	0,920
FC Twente	—387*		756*	9.012	18.084	0,824
FC Utrecht	—167*	—186	568*	11.413	18.229	0,826

De met * gemarkeerde regressiecoëfficiënten verschillen significant van 0 op het 95%-niveau.

Tabel 3. De vraag naar betaald voetbal; specificatie met AEC als thuisclubvariabele

Club	AEC	AE ₅	T	Q ₀	(Q ₀ +12γ)	R
Ajax	—322*		503*	16.545	22.581	0,860
FC Amsterdam	—188*		—369	15.840	11.412	0,905
Feijenoord	—977*			42.838	42.838	0,503
Go Ahead	—132*	—65		13.134	13.134	0,818
Groningen	—66		—62	10.708	9.964	0,623
Den Haag	—199*		—285*	16.911	13.491	0,922
MVV	—114		380*	7.860	12.420	0,772
NAC	—32	—58		9.523	9.523	0,745
PSV	—114	—201*	514*	12.564	18.732	0,816
Sparta	—103	—196*	—284*	17.712	14.304	0,905
FC Twente	—189*		707*	9.144	17.628	0,730
FC Utrecht	—129	—189	625*	12.300	19.800	0,833

De met * gemarkeerde regressiecoëfficiënten verschillen significant van 0 op het 95%-niveau.

Tabel 4. Enkelvoudige correlaties tussen Q en verklarende variabelen

Club	AHC	AEC	D	AH ₅	AE ₅	GAE ₅	GAE ₄	T
Ajax	—0,542	—0,755	0,668	0,368	0,472	0,421	0,427	0,723
FC Amsterdam	—0,913	—0,897	0,837	—0,274	—0,401	0,035	0,145	—0,862
Feijenoord	—0,553	—0,503	—0,031	0,176	—0,001	0,261	0,290	0,279
Go Ahead	—0,698	—0,802	0,657	—0,254	—0,576	—0,155	—0,117	—0,529
Groningen	—0,618	—0,620	0,400	—0,170	—0,275	—0,141	—0,072	—0,597
Den Haag	—0,284	—0,751	0,287	—0,419	—0,689	—0,362	—0,315	—0,781
MVV	—0,096	0,097	0,038	0,267	0,346	0,280	0,182	0,622
NAC	—0,379	—0,706	0,632	—0,305	—0,679	—0,384	—0,438	—0,641
PSV	—0,449	—0,360	0,237	—0,463	—0,326	—0,380	—0,373	0,333
Sparta	—0,672	—0,699	—0,300	—0,801	—0,780	—0,828	—0,793	—0,768
FC Twente	—0,510	—0,406	0,433	0,174	0,006	0,294	0,256	0,616
FC Utrecht	—0,321	—0,227	0,385	—0,399	—0,165	—0,409	—0,373	0,476

standigheden kunnen worden ingebracht. Op dit punt kan gesteld worden dat de verkregen uitkomsten een bruikbaar aanknopingspunt vormen voor verder onderzoek naar de vraag naar betaald voetbal.

Beleidsimplicaties

Terugkerend naar het concept van een bedrijfstak betaald voetbal waarbinnen thans vele bedrijven in financiële nood verkeren, kunnen met de nodige voorzichtigheid uit de hier

Het landbouwbeleid zit in de modder (III)*

Commissie-Kriellaars miskent binnen- en buitenland

PROF. DR. IR. J. F. VAN RIEMSDIJK

Ik moest mijn verweerschrift onderbreken. ESB kon mijn „landbouw”-aanbod op haar vraag niet ineens verwerken. Terecht naar richting mondiaal, volgt nu deel drie van mijn verhaal conform de regels die ik bestrijd, want grondig mis als EG's beleid.

Prijsgolven

De commissie-Kriellaars onderkent het belang van „passende” internationaal overeen te komen maatregelen, (met behulp waarvan) de prijsgolven op de wereldmarkt, zoveel als mogelijk is, worden gedempt”. Zij zegt zelfs: „Helaas zijn de resultaten die op dit terrein tot nu toe zijn bereikt, niet erg hoopgevend”. Het door mij voorgestelde markt- en prijsbeleid, dat met onmiddellijke ingang werkzaam moet worden bij het in toepassing brengen van een DIT-stelsel zoals dat eerder elders hetzij in het kort dan wel uitvoerig is beschreven, levert per axioma die bijdrage tot de bedoelde demping. Het levert tevens een zware troefkaart-serie voor het met succes bekronen van het bedoelde internationale overeenkomsten-overleg, want het legt wat over, wat substantieels, méér dan mooie woorden; denk wat dit betreft aan het in Rotterdam zo befaamde „kuip”-lied. Op dit punt haak ik even in op een zinsnede uit een passage over een DIT-stelsel die vrij compleet is aangehaald door Van den Noort en wel als citaat uit een publikatie van Pen 1): „... Daarbij zij aanstonds toegegeven, dat een toeslagstelsel alleen functioneert als het gelijktijdig wordt toegepast door een aantal belangrijke in- en uitvoerlanden. Anders zou het land dat bij een rationalisatie (= toepassing van DIT als zijnde wat Pen noemt „deze eerlijke methode”) voorop loopt een te grote druk te verwerken

gepresenteerde resultaten een aantal implicaties worden gestilleerd.

1. Bij het denken aan duurzamer oplossingen voor de financiële noden der clubs dan welke externe subsidiëring biedt, zou de organisatie van betalende clubs in de eerste plaats de hand in eigen boezem moeten steken en dienen te erkennen dat gebrek aan spanning doorwerkt in de bezoekersaantallen en daarmee in de interne financiële kracht van de organisatie.

2. Voor de financieel draagkrachtiger (en daarom aan de top staande) clubs geldt dat het afromen van subtop en middenmoot weliswaar toeschouwers trekt door toegenomen eigen kracht, maar tegelijkertijd de sterkte van bezoekende clubs doet afnemen, waardoor het niet ondenkbaar is dat per saldo het aantal bezoekers zelfs daalt. Wanneer deze mogelijkheid wordt onderkend dan wordt het zinvol voor de organisatie om te gaan denken aan beleidsmaatregelen, die een verdere concentratie van voetbalsterkte tegengaan.

3. Een opvoeren van de doelpuntenproductie lijkt niet veel te helpen als deze het gevolg is van toegenomen krachtsverschillen.

J. J. van Duijn

krijgen” 2). Pen komt hier tot een dubbele dissonant in zijn harmonisch conflict. Ten eerste: De voorop-loper krijgt géén te grote druk te verwerken, maar wordt er zelfs beter van ook al speelt hij solo (vooropgesteld dat hij spelen kan zonder te conflicteren met de wetten van harmonie). Ten tweede: hoe kan ooit een gelijktijdig-harmonisch concerteren volgen zonder de inzet van degeen die de goede noot laat horen?

Na deze „kern”, hernieuwd bepleit, nu het problematische van het verwijt der Commissie-Kriellaars. Waarom — zo vraag ik — kan er wel een beleid worden gevoerd zoals het huidige dat toe is aan zijn „galgenmaal” en niet wat is bepleit in mijn te vaak herhaald verhaal. Om de gedachten te bepalen noemde ik eerder als algemeen niveau: mik bijv. op 80% van de in 1968-1972 door het markt- en prijsbeleid nagestreefde prijzenbundel. Voorts heb ik over de DIT-variant van dit beleid twee voorwaarden vermeld: vermijding van de o.a. veelvuldig door Horring bestreden vormgevingsfeilen 3), alsmede entamering van een gedegen onderzoek ten einde op zo kort mogelijke termijn te komen tot een optimaal geargumenteerde objectieve schatting van de „genormaliseerde mondiale evenwichtsprijzen” naar de situatie rond 1990 en gesteld in de huidige koopkracht. Het eerstgenoemde heeft de commissie niet bestreden en evenmin ter sprake gebracht in iets meer dan een zijdelings verband. Zij wijst erop, „dat ook de Europese Commissie terzake waakzaam is” (ik acht dit een gelukkig feit, maar zou graag wat méér vergen dan „waakzaamheid”). De Kriellaars-groep heeft overigens „een onderzoek naar de mogelijkheden op dit terrein ... niet tot haar taak gerekend”. Dat zegt voor mij genoeg.

Tot slot iets over hetgeen de goede verstaander uit mijn geschrijf had moeten concluderen op grond van wat dit impliceert aangaande het volgtijdig moeten bewegen van de prijzenbundel in samenhang met het verloop der uit te keren toeslagbedragen. De landbouw heeft niet beseft wat hem wordt onthouden doordat het DIT-stelsel geen gehoor vond noch goed verstaan werd 4). Het zij me toegestaan nú de implicatie wat uit te spinnen. Ik noemde, als ruwe maat, een prijsniveau ter hoogte van 80% van de telersprijzen over 1968-1972. *Na circa 20 jaar* zou de landbouw, althans het geherstruc-

* De delen I en II verschenen in *ESB* van resp. 14 en 21 augustus jl.

1) J. Pen, *Harmonie en Conflict*, Amsterdam, 1962.

2) Citaat uit: Dr. P. C. van den Noort, Baten en kosten van het Plan-Van Riemsdijk voor de Nederlandse landbouw, *Openbare Uitgaven*, maart 1974, blz. 22.

3) J. Horring, *Het gemeenschappelijk landbouwbeleid in de smeltkroes*, Pre-adviezen over het EG-landbouwbeleid van de Vereniging voor de Staatshuishoudkunde, Mart. Nijhoff, Den Haag, december 1970. J. Horring, *European Agricultural Policy: a Dutch Viewpoint*, Ch. 3 van *Fields of Conflict in European Farm Policy*, Agr. Trade Paper No. 3, Trade Policy Research Centre, Londen, juli 1972.

4) Blijkens zijn reactie op een Engelstalig concept van *directe inkomensvoetstukken voor de landbouw* had Prof. D. Gale Johnson (Universiteit van Chicago) wél oog voor de bedoelde implicatie (uit brief van 21 maart 1973).

tureerde deel, met een dergelijk prijsniveau zich op eigen kracht, d.i. zonder verdere inkomens- en inkomenspariteit moeten verschaffen. Het overige deel, het „geconserveerde”, dient ook ná die 20 jaar in aanvulling op het uit dergelijke marktprijzen verkregen inkomen (blijvend) met DIT's te worden bedacht om ook tot de verlangde inkomenspariteit te kunnen komen, alsmede — het zij hier met nadruk gesteld — tot pariteit inzake „werkduur per week” en „secundaire arbeidsvoorwaarden” 5). De conclusie lag, dunkt me, toch wel voor de hand, ook al had ik zorgvuldig en bewust vermeden het spook van de inflatie in het geding te betrekken: het richtgetal der te bewaken prijzen impliceerde uiteraard *indexering* (want we leven nu eenmaal in een uitdijend heelal) volgens zorgvuldig te definiëren regels. Wat dit betreft moet ik volstaan met enige indicaties, ben namelijk onterecht in de „Index” beland, doch het — zelf — vergeten leek te zijn op indexeringsgebied zou dit alsnog rechtvaardigen. De telersprijzen zullen m.i. nominaal in de pas moeten blijven met het infleren van de „wereldballon”. De kosteninflatie op de thuismarkt noopt vervolgens tot bijstelling van de nominale toelagbedragen: globaal genomen verhogend of verlagend werkend, al naar het valt; bovendien moet er m.i. worden gedifferentieerd naar de situatie der bedrijven, al naar de mate waarin er sprake is van produktiviteitsstijging die er bereikt had kunnen worden gelet op het beschikbare bedrijfsareaal. DIT stelt daarmee het beleid voor een na „Korea” vergeten probleem: t.w. *hoe te voorkomen dat de lage prijsgaranties gepaard gaan met een te hoge inkomensbescherming*. Op grond hiervan stel ik dat de „Galgenwaard”-affaire nodig was om dit duidelijk te maken. Het zij me vergeven, ook al had ik het moeten voorzien 6).

De resterende bezwaren der commissie zijn gewoonweg benauwend, want zinloos gelaten door gebrek aan argumenten. Zij meent dat mijn plan de bedrijfstypen zal uniformeren en regionale verschillen in produktie-omstandigheden „verlet”. Ik heb redenen genoeg om te verklaren dat er een toenemende pluriformiteit zal komen bij uitvoering van een DIT-plan, zij het verruiming aan bedrijfstypen door het nog sterker gaan domineren van éénmansbedrijven. Deze stelling kan ik hier niet uitwerken. Dat komt binnen enkele maanden elders aan bod (Post-academische cursus in Wagesingen; Landbouwrationalisatie-seminar in Bulgarije).

Spanningen

De commissie vreest dat mijn plan zal leiden tot spanningen op het platteland. Ik vrees de huidige spanningen, heb heilige angst voor de nu dreigende kans op verblindende demagogie. *Mijn plan neemt juist spanningen weg. Het is er allerminst op gericht „het marginale boerengedoe uit te roeien”* 7). De auteur die met de hier geciteerde zin de demagogische schreef toch wel overduidelijk passeerde, had beter moeten en kunnen weten. *Er is in mijn plan juist géén sprake van uitroeierij*, zeker niet van iets wat marginaal is. (Terzijde: weet deze auteur niet dat juist de marginale producent per axioma nodig is om de verzameling te completeren, deze daarmee economisch en sociaal gezond makend?) *Mijn plan impliceert zelfs instandhouding zo lang als maar mogelijk is van zelfs sub-marginale bedrijven*. De commissie heeft hiervan niets begrepen. Hoe zou zij ook? Zij ziet niet dat wat er nu aan bedrijven bestaat wel volkomen verouderd is uit het oogpunt van continuatie bij generatiewisseling (behalve — uiteraard — die bedrijven en gebieden die men in de huidige staat wil conserveren), maar nog geenszins toe is aan de versnelde beëindiging die zij zichtbaar wél voorstaat. Want: *het huidige beleid moet doorgaan volgens haar betoog*. Zou de door het huidige beleid gestimuleerde liquidering van bedrijven namelijk vastlopen op het sociale probleem van onvoldoende niet-agrarische werkgelegenheid dan „zou wellicht ... aan ... een ... vorm van overbruggingsstoeslag moeten worden gedacht; daarbij zullen de gevolgen ... voor de werking van het

(huidige) structuurbeleid ... (echter) niet uit het oog mogen worden verloren”. Voorrang dus volgens de commissie voor versnelde opheffing van bedrijven. *Mijn plan is juist tegengesteld: er dient pas tot opheffing te worden overgegaan als dit sociaal en economisch noodzakelijk is, d.w.z. als voldaan is aan de voorwaarde dat de „directe opbrengstwaarde” der factorcomponenten in sociaal-economische zin groter is dan de „indirecte”*. De vraag op welk tijdstip dan een begin kan worden gemaakt met de *herstructurering* laat zich heel simpel beantwoorden: *zodra er ruimte is om tot nieuwbouw over te gaan en wel onder het beding dat de plattelandsbevolking zelf volop tijd heeft gehad zich deugdelijk te informeren over het wat en het hoe*. Het is op dit punt vooral dat overheid en landbouworganisaties de macht van de duisternis lieten heersen.

De overheid zou bij mijn plan te veel macht krijgen en een ondraaglijke verantwoordelijkheid. Het is „in-triest” dit te moeten lezen als oordeel van een regeringscommissie in een democratisch geregeerd land. Heeft — zo vraag ik — de medicijnmeester te veel macht als hij besluit tot een ingrijpende operatie nadat hij alles overwogen hebbende daartoe besloot? Schuwt hij de verantwoordelijkheid die hij dan op zich neemt? Voorziet mijn plan niet in de uitdrukkelijke voorwaarde dat „de patiënt” gedegen, tijdig en objectief wordt geïnformeerd? Voorziet het niet een operatieteam waarin de bedrijfsgenoten zelf een belangrijke taak moeten vervullen? Wordt het operatieproces niet zo lang uitgesteld dat volkomen duidelijk is gemaakt wat er moet gebeuren en waarom? Is er totaal geen hoop op een hernieuwde vrijheid van handel en wandel na de revalidatie? Mijn vertrouwen in de potentiële kracht van ons democratisch bestel is nog steeds ongeschokt. *Maar: dit potentieel dient tot niets als het niet te juister tijd weldoordacht wordt ingezet. Wat de landbouw betreft: als het niet wordt ingezet om DIT te realiseren*.

Inkomensverschillen

Het probleem van de inkomensverschillen binnen de landbouw noopt volgens de commissie niet tot een nieuwe vorm van landbouwbeleid. Ik wil hier slechts kort op reageren én uiterst voorzichtig. Want: het betreft een probleem van „scheve verdelingen” dat naar „frequentieverhoudingen” echter evenzeer scheef is verdeeld. Derhalve grofweg gesteld: weinig hoge inkomens en veel lage, maar ook — bij implicatie — veel kansen op het ontstaan van uitde-hand-lopende „afgunsteffecten”, én, per hand slechts weinig om al die handen met veel aan extra's te kunnen vullen 8). In mijn publikaties heb ik bewust slechts zijdelings aangestipt dat DIT zich heel goed leent om de voetgroep beter te bedenken — wat de verdeling van de toeslagen betreft — dan de topgroep. Bewust, want gelet op het gevaar bijval te winnen door onjuiste gevoelens van afgunst op te wekken. Dat zij genoeg als argument. Ik hoop echter vurig dat — nu de onlust zó groot is geworden — DIT's potentieel tot „onlust-stilling” ten volle zal worden gebruikt.

Van den Noort acht het terecht onjuist „... cijfermatige

5) Zie publikatie vermeld in voetnoot 2 c, deel I, ESB, 14 augustus jl.

6) Over het DIT-systeem zou ik overigens zelfs niet tot schrijven zijn gekomen zonder daartoe te zijn uitgedaagd door J. Horring en H. J. Frietema. Bij het schrijven van dit verweerschrift merk ik te meer hoe sterk ik hun vriendschap, raad en mening mis.

7) Drs. J. W. Mares, Landbouwprijsbeleid op de helling door inkomens- en toeslagen, *pt/faktueel*, 31 juli 1974, blz. 9.

8) Prof. Tinbergen vond mijn destijds gemaakte schatting van de verhoging die de „voetgroep” zou kunnen krijgen als gevolg van een drastische inkomensnivellering juist, was echter van mening dat ik de betekenis van de relatief lage verhoging onderschatte aangezien het vooral in psychologische zin belangrijk was; (uit brief van oktober 1972). Het is nu juist dit psychologisch effect dat me zo benaauwt, vandaar nu mijn verwijzing naar de dubbelzin der scheve frequentieverdelingen.

opstellingen ook als vervelende hinderpalen tussen ... prachtige vol- of slagzinnen te beschouwen" 2). Hij zou er m.i. goed aan doen wat meer te spelen met woorden dan met cijfers. Eerder in dit artikel citeerde ik al zijn „Men kan het geloven of niet wij koersen (al) in dezelfde richting". De richting „Noord" is echter uiterst vaag, laat immers speling toe van bijna 180 graden, want: als ik goed ben ingelicht is dat nog steeds het veld dat door de noord-helft wordt bestreken. Toch gebruikt hij „richting" expliciet als varen in precies gelijke koers en naar hetzelfde doel als DIT, zij het dat hij daarbij ook nog de snelheid van het huidige structuurbeleid — een beleid dat ik als overhaast bestempel — in zijn „gereken" stelt op de helft van die waartoe het DIT-plan zou nopen. Laat ik besluiten met hem te verwijzen naar iets wat Tinbergen schreef in een betoog over de landbouwproductie dat is gepubliceerd in (1959 9). En, laat ik er hier als terzijde nog op wijzen dat Tinbergens voornoemde betoog door zijn vriend Mansholt wel zal zijn gelezen, maar ondoordacht en onbegrepen bleef, gelet op diens reactie, t.w. „voor de toekomst willig blind" 10).

De commissie stelt dat het DIT-stelsel zowel voor de gebruiker als voor de schatkist de netto-positie aanvankelijk laat zoals die is. Dit is juist ingeval de inkomensvoelers slechts zouden worden afgestemd op compensatie van het inkomensverlies dat de landbouw moet ondergaan als gevolg van DIT's lagere telersprijzen. Ik stelde echter tevens: de toeslagen zullen zodanig moeten worden bemeten dat zij ook de inkomensachterstand van de landbouw compenseren en wel naar de mate waarin zich — volgens redelijke maatstaf gemeten — zo'n achterstand voordoet. Het is de commissie niet duidelijk op welke uitgangspunten mijn schatting berust van het bedrag dat onze landbouw in totaal aan toeslag zou moeten ontvangen in het eerste DIT-jaar. Ik noemde, voor het bepalen van de gedachten, in dit verband „een som tussen driekwart en één miljard gulden". Mijn schatting baseerde ik op „Landbouwcijfers 1972" (uitgave van het Landbouw-Economisch Instituut en het Centraal Bureau voor de Statistiek) en wel op de kolom van het jaar 1968 zoals vermeld op de blz. 132 en 133, de kolom die als laatste volledig is t.a.v. gegevens over de waarde van grondstoffen en diensten. Ik vond het niet nodig de bron van mijn ruwe markering te melden, want het gaat immers slechts om een „vestzak-broekzak" bedrag. Wél had ik erbij kunnen zetten dat bedoelde som was geschat in prijzen van 1968 en niet gecorrigeerd voor neveneffecten, maar daartoe had ik reeds toen moeten ingaan op het vraagstuk van de nu wél expliciet gemaakte noodzaak tot indexerings, tot datgene wat me destijds voor de goede verstaander overbodig leek.

Handel en industrie

De commissie is heel gauw klaar met de problemen van handel en industrie: in twee zinnen wordt aangestipt dat ook uit die hoeken bezwaren worden aangevoerd tegen het huidige markt- en prijsbeleid, in vier zinnen worden deze, als zijnde — volgens de Commissie-Kriellaars wel te verstaan — niet door een DIT-stelsel tot oplossing te brengen, met warme aanbevelingen doorgeschoven naar „Brussel". Handel en industrie zullen — zo neem ik aan — niet erg verguld zijn met de zo welwillende aandacht der commissie voor hun problemen. Ik verwacht zelfs dat in deze kringen DIT's mogelijkheden niet zullen worden onderschat voor zover zij wat dit betreft zich goed beraden. De commissie acht het DIT-effect op de produktie-omvang in de ontwikkelde landen gering. Zij verwacht evenmin voordeel van enige betekenis voor derde landen, die merendeels nog nauwelijks aan ontwikkeling toe zijn, gemeten met westerse maatstaf. De commissie vergeet echter één zinnige zinspreuk, die hier met iets andere woordkeus moge worden vermeld (in de hoop daarmee geen religieuze gevoelens te kwetsen 11). Wat klein is in de ogen der commissieleden is groot voor de volkloze koning van de tot niemandsland verworpen wereldmarkt.

Want: de commissie vergeet enkele „hefboom-effecten". Het volume van de handel op de wereldmarkt is immers in doorsnee niet meer dan zo'n tiende deel van wat er in de wereld in totaal wordt voortgebracht aan landbouwproducten. Een kleine daling van het produktievolume in de ontwikkelde landen impliceert m.i. een veelvoudig effect op die ontredde wereldmarkt. Vandaar dat DIT naar mijn vaste overtuiging wél een belangrijke bijdrage kan leveren tot buitengaats stabilisatie. Het verwezenlijken van zo'n effect is niet een zaak van erg korte termijn. Maar, het komt er zéker niet als niet op korte termijn in DIT's zin wordt begonnen. Handel en industrie hebben zich lang moeten redden met het tot speculatie gedwongen worden door het EG-beleid. Zij voelen terecht niets voor speculatie, hebben belang bij stabilisatie, alsook bij groei van het door hen om te zetten volume. Welnu, met de resultaten van DIT in het vooruitzicht zullen ze met recht goede verwachtingen mogen en willen koesteren. Zulks te meer, omdat er ook een „hefboom-effect" te verwachten is als het ontwikkelingswerk slaagt doordat dit werk — beter doordacht dan tot dusverre — wordt bijgesteld volgens het principe: met minder kosten valt er bij gelijkblijvende uitgaven veel meer te doen en te bereiken 12).

Besluit

Het verweer moet nu worden besloten. Ik mag het principe van Goudriaans *Economie in vijftien bladzijden* 13) niet al te ver volgen. Als opening van mijn slotverweer begin ik opnieuw: „het Kriellaars-rapport is in beleidskringen goed ontvangen" . . . glunderend door bewindsman Van der Stee . . . prompt het Kabinet tot „vervoering" brengend . . . aan de Tweede Kamer voorgelegd . . . door de georganiseerde landbouw toegejuicht . . . het was met DIT gedaan . . . de „kop" afgeslagen. Ik stond en sta perplex. Blijkens het „blauw-boek" geworden rapport kwam het team-Kriellaars in strijd met DIT, miraculeus unaniem spelend, tot de stand van liefst 10-0. Het team werd terecht toegejuicht, zelfs al werd slechts één ding vergeten: de vreemde strijd vond plaats op vreemd terrein, al werd ook desondanks het scorebord heel goed gelezen. Kortom: het team kwam wel, maar viel door vallen, uit.

Toch moet ik het team nu verschonen, van blaam dan uiteraard, ook al heeft het mij verstaan noch gehoord 14). Want: het team was te zeer gehandicapt door een te klein spelertal en zelfs zonder invaller voor uitvaller gelaten. Bovendien en vooral: verstoken gebleven van het „heterosis-effect" dat

9) Prof. Dr. J. Tinbergen, Moet onze landbouwproductie worden ingekrompen?, *S & D*, Maandblad van de PvdA, januari 1959, blz. 16.

10) Door de nog steeds dankbaar herdachte zeer bekwame landbouwvoorman H. D. Louwes bijbelvast gekozen als devies voor het „leiwerk" dat J. Horring nu al bijna 35 jaar geleden met zoveel succes begon als eerste directeur van het LEI.

11) In dit verband moge ik enkele regels aanhalen uit een overpeinzing van m'n alteregoïse vriend: „Er is geen God dan de God van een mens, er is geen God dan de God van z'n geest, er is geen God dan de God van z'n wens, er is geen God die de mensheid ontbeest".

12) Dr. Ir. H. A. Luning, *Economische aspecten van de „groene revolutie"*, *Landbouwkundig Tijdschrift*, juni 1974, blz. 151. Met minder kosten meer ontwikkelingswerk door overheveling van produktiecapaciteit onzer instellingen voor landbouwkundig onderzoek, onderwijs, voorlichting en „landinrichting" (vrij vertaald uit een brief aan Dr. W. Drees Jr. in de periode waarin Biesheuvels vijf-partijen-kabinet werd gevormd).

13) Het verweerschrift zou namelijk vijftien-koloms worden geperst.

14) De commissie was wél zo vriendelijk me per brief van 1 maart 1974 het in haar eindvergadering te bespreken concept-hoofdstuk 2 toe te zenden met de vraag of zij het DIT-stelsel in dit hoofdstuk op een acceptabele wijze had beschreven. Met genoegen heb ik na lezing van haar „blauw-boek" geconstateerd dat mijn langdurige gesprek met de aan haar toegevoegde secretaris tengevolge heeft gehad de toevoeging van zin twee in de derde alinea van paragraaf 2.2. Daarmee werd gelukkig een niet zo gelukkige suggestie voor het grootste deel uit de tekst van die paragraaf verwijderd.

door „vreemd bloed” had kunnen ontstaan 15). Degeen die niet van vreemde smetten vrij bleef is de landbouwminister die het team formeerde en vervolgens als landbouwcommissaris naar „Brussel” vertrok. Dat hij een team formeerde was te danken aan DS'70's interventie. Dank derhalve aan deze partij — die overigens wel op, doch niet conform haar wenken werd bediend, want zij had kennelijk zowel wat betreft de compositie van het Kriellaars-team als de omvang van haar eigen fractie gehoopt op heterosis. (Maar: de aanhouder wint, bij goede keuze). Het Kriellaars-rapport ligt nu bij de Tweede Kamer. In gedachten ligt deze repliek er al bij of op. Ik hoop van harte dat het nu — eindelijk — in deze Kamer toch zal komen tot fundamentele en politiek creatieve oordeelsvorming. Maar ik hoop daarbij tevens dat er een oordeel tot stand komt met grote unanimiteit. Laat landbouw geen speelbal worden van politiek twisten. Evenmin een prooi van verderflijke demagogie, door Drs. R. Zijlstra 16) zo kernachtig getypeerd als de demagogie van „wie biedt het hoogste”. Zo'n hoogste bod zal niet slechts boer en tuinder grondig duperen, maar iedereen.

Natuurlijk hoop ik dat men de keus zal laten vallen op DIT. Natuurlijk herinner ik me in dit verband een vervaarlijke uitspraak van ons aller Mansholt, overigens terecht alom geprezen, want Mansholt is en blijft — ondanks alles —

ook voor mij een achtenswaardig man. Toch moet ik de bedoelde bewering hier herhalen, want Mansholt is tevens een zeer ervaren man, waard om terdege te worden beluisterd én doorzien. Zij komt naar strekking hierop neer: „... er is géén politieke partij die een DIT-stelsel in haar programma durft op te nemen ... 17). Als dit bedoeld is op grond van onvermeld gebleven goede argumenten tegen DIT's kwaliteiten, welnu dan zou ik heel graag de eerste willen zijn die hem geluk mag wensen zodra die argumenten op tafel komen. Dan zal wellicht blijken dat niet hij, maar ik met dertien klaveren in de hand groot slem sans speelde. Ik heb die argumenten niet kunnen ontdekken in het Kriellaars-rapport, zodat ik enig recht meen te hebben op grond daarvan te stellen

15) Heterosis is sen groei-kracht-explosie, te verwekken door langdurig ingeteelde „stammen” onderling te kruisen; in onze taal wat guur vertaald met „bastaard-groei-kracht” — een woord dat zijn begin ontkracht, want het huwelijk van de tot kruising komende ouders is in alle eer en deugd goedgekeurd zowel als aanbevolen en voorts zorgvuldig gevolgd en volgens de voorgeschreven regels geregistreerd door de daartoe bevoegde autoriteiten.

16) Drs. R. Zijlstra, Radiopraatje voor boeren en tuinders, Hilversum 11, 12 augustus 1974, omstreeks 12.25 uur.

ESB

Ingezonden

De mandarijnen en de begrotingsruimte

DRS. H. BURGER*

In *ESB* van 3 juli besprak Prof. Stevers het vijfde rapport van de studiegroep begrotingsruimte. Dit rapport behelst het voorstel, bij het structurele begrotingsbeleid voortaan uit te gaan van één totale (nominale) begrotingsruimte in plaats van een ruimte met onderscheidende compartimenten. Zoals uit het kadertje bij het artikel is geformuleerd, schrijver „onderschrijft de uitgangspunten van het rapport, doch pleit ervoor in de toepassing een grotere eenvoud te betrachten”.

In het artikel wordt de verwachting uitgesproken, dat de nieuwe methode reeds bij de *Miljoenennota 1975* zal worden toegepast. Deze verwachting vindt bevestiging in de mededeling van de minister van Financiën in de zgn. voorjaarsnota over de uitvoering van de begroting 1974 d.d. 17 juni jl., dat het Kabinet voornemens is het advies te volgen (blz. 4, linker kolom) 1). Bij het debat in de Tweede Kamer over die nota zijn er de eerste zeer voorlopige opmerkingen over uitgewisseld en de minister zegde toen toe, een aantal aspecten nog eens in de miljoenennota te verduidelijken. Het

is nuttig, wanneer de nadere gedachtenwisseling goed wordt voorbereid. Prof. Stevers heeft daartoe, door in zijn toelichting een aantal verhelderende opmerkingen te maken, een nuttige bijdrage geleverd. Ik betwijfel echter, of het hele artikel wel verhelderend zal werken; op onderdelen lijkt eerder het omgekeerde het geval.

De inleidende beschouwing van Stevers' bespreking bevat behartenswaardige opmerkingen over de noodzaak, kwesties als begrotingsuitvoering zo eenvoudig mogelijk te houden. De normering moet doorzichtig zijn en blijven. Dit stelt niet alleen eisen aan de toepassing en de toelichting daarop van „binnen”, maar ook aan de deskundige commentaar van „buiten”. Wat die toepassing en toelichting betreft, heeft Stevers duidelijk moeilijkheden met het rapport. Wat de commentaar betreft, kan ik mij — beide stukken van „buiten” bezieende — niet aan de indruk onttrekken, dat Stevers bij zijn streven aan te tonen waar de studiegroep „de mist is ingegaan”, zelf een aantal nevelgordijnen heeft opgehangen, die de belangstellende

buitenstaander het zicht op de toch vrij simpele basisconstructie ontnemen. Naar mijn mening werd in het artikel van 3 juli jl. een beeld van in hoofdzaak schijncomplicaties opgetrokken. Ik hoop in mijn poging deze opvatting toe te lichten daarbij het risico van nieuwe onduidelijkheden te ontlopen.

Mede met het oog op dit laatste nog een opmerking vooraf. Bij de bespreking van de toepassing van het ene systeem of het andere mag er geen onzekerheid over bestaan of men het oog heeft op (verwachte) loon- en prijsstijgingen van het ene jaar op het andere — zoals bij het opstellen van de ontwerp-begroting — dan wel op grotere nominale stijgingen — dan aanvankelijk waren voorzien, in het bijzonder dus bij de uitvoering van de begroting. Het ge-

* De auteur, medewerker bij het Ministerie van Financiën, schreef dit artikel onder persoonlijke titel.

1) Zie ook de reactie van Prof. Koopmans op deze mededeling in *ESB* van 24 juli jl.

dat er geen goede tegenargumenten zijn. Welnu dan kamerleden, toon Uw durf even unaniem als ooit tevoren typisch was voor de teneur van Uw debatten over de grote lijnen van het landbouwbeleid.

M'n verweer is ten einde. Ik besef heel goed wat ik deed. M'n betoog is erg verwaand gesteld. Als het naar strekking echter deugdelijk wordt bevonden, vergeef me dan dat ik de regels der welvoegelijkheid zo verwtan heb geschonden. Tenslotte, wil overdenken wat hier nog eens wordt herhaald: „ lieflijk zijn op de bergen de voeten desgenen die . . . goede boodschap brengt van het goede . . .”.

Naschrift (n.a.v. NRC Handelsblad, 14 augustus 1974, blz. 7)

Zowel de Nederlandse als de EG-boeren moeten voor het DIT-stelsel worden gewonnen 18). Het blijft overigens de vraag of DIT het zal „halen” in EG's landbouwministerraad. Ook Frankrijk zal DIT moeten doorzien en aanvaarden. Want: kan dit land — het is hier ten voorbeeld genoemd — eeuwig „herstelbetaling” blijven vergen voor wat het zelf zijn landbouw zo lang onthield? Moge de trekkerblokkade dienen voor het beëindigen van het fundamenteel foute EG-landbouwbeleid.

J. F. van Riemsdijk

17) Uitspraak gedaan tijdens de in voetnoot 4 vermelde bijeenkomst. Vgl. ook Prof. Dr. H. J. Frietema, „Staathuishoudkunde” over landbouwpolitiek, *ESB*, 20 januari 1971. Dit verslag eindigde in mineur door wat Dr. S. L. Mansholt toen liet horen en doordat deze geen antwoord gaf op Horrings snedige vraag: „Waarom, mijnheer Mansholt, bent u niet afgetreden, waarom beklagt u zich over EG's landbouwzaken die u nu schijnt af te keuren, waarom die dan toch bekrachtigd en de verantwoordelijkheid voor het falen dus eigenhandig aanvaard?”. Het zij me vergund hier te wijzen op een gesprek dat in dit verband van bijzonder belang kan zijn. Het betreft een gesprek met een groep Zeeuws-Vlaamse boeren die me op de middag vóór de algemene landbouwdemonstratie kwam opzoeken, overigens al ferm geprepareerd op de „Utrechtse” dag. Zij toonden zich bekend met het in noot 2c van deel I vermelde geschied en hadden zwaarwegende bezwaren. We hebben onverbloemd met elkaar gesproken. Dit zij met nadruk gesteld. Wat was het resultaat na meer dan drie uur intensief tongwerk? Volledige bevestiging van mijn stelling dat er best met de boeren over DIT te praten valt, zelfs als de spreekwoordelijke rustige landman tot onrust gedreven wordt. Zij bleken tenslotte bereid DIT grondig te willen doordenken in constructieve zin en het voorts — goed voorbereid met behulp van de aloude boekdrukkunst — welbewust in een honderden-koppige vergadering ter discussie te stellen omder het motto „wat de toekomst brengen moge”. Dat de Kamer deze ervaring zo nodig late meewegen om te besluiten dat de partijen méér durf hebben dan Mansholt destijds dacht. Vgl. ook Ir. H. E. Clevering, Boer en tuinder niet bang voor risico, *NRC Handelsblad*, 17 augustus 1974, blz. 13.

18) Omdat DIT lang „duurt” achtte Prof. Tinbergen, blijkens een van hem ontvangen brief, de voorgestelde DIT-periode van 20 jaar te lang.

vaar van spraakverwarring is anders levensgroot aanwezig.

Met het beschrijvende deel van Stevers' artikel, tot de behandeling van de „nuanceringen”, heb ik geen moeite. Ik plaats er slechts een enkele kanttekening bij.

De invloed van het systeem op het uitgavenvolume

Welk systeem men ook kiest, grondgedachte is steeds om het totale middelenaccres dat als gevolg van economische ontwikkelingen ontstaat bij een onveranderd belastingregime 2), over een aantal jaren genomen, op te maken, opdat — opnieuw over een aantal jaren genomen — het begrotingstekort gelijk blijft 3).

Dat middelenaccres blijft uiteindelijk hetzelfde, of het nu in „compartimenten” wordt gehakt — het oude systeem — of niet (het nieuwe systeem). Dus zijn tenslotte ook de budgettaire mogelijkheden, de mogelijkheden tot beslag op de ruimte, dezelfde. De meermalen gehoorde suggestie, dat het nominale stelsel meer ruimte zou bieden en een grotere volumegroei zou toelaten, is dus in haar algemeenheid onjuist. Die suggestie gaat ook uit van de formulering van het tweede van de drie bezwaren die door Stevers tegen het oude systeem worden aangevoerd (blz. 572, rechter kolom 4). *Zolang* de proportionele nominale ruimte en het beslag daarop op lange termijn met elkaar in evenwicht zijn, zal er minder ruimte zijn voor reële uitgavenstijging naarmate de prijsstijging groter is. Die pijn zal dan ook bij het selsel van de totale ruimte voelbaar zijn omdat dan de salarissen c.s. elke grotere ruimte opslokken.

Het volgt ook allemaal uit het vijfde

punt van de samenvatting van het rapport. Een heel andere zaak is, dat de evengenoemde voorwaarde van evenwicht in het „tweede compartiment” bij de recente grote prijsstijgingen op de tocht is komen te staan. Maar dan zijn we aangeland bij Stevers' derde bezwaar van het oude systeem, dat ook in het rapport uitvoerig is toegelicht: het ontstaan van overschotten in het ene compartiment die trendmatig blijken te zijn en op den duur in een andere ruimte moet worden opgemaakt 5).

Nationaal inkomen - nationaal produkt; de ruilvoet

Aan dit in wezen ondergeschikte punt — de eerste „nuancing” — wijdt Stevers meer dan een kolom, voldoende om de aanwezigheid van een financiële mandarijn in de nevelsluiers te suggereren. Ik zal proberen de nevelsluiers weer weg te trekken.

De omvang van de begrotingsruimte wordt grotendeels bepaald door de groei van belastingopbrengsten bij ongewijzigd regime. Die groei kan men ex post splitsen in twee componenten: een groei evenredig aan die van het netto nationale inkomen en een kop daarboven op, waaruit dan de progressiefactor kan worden afgeleid. Die twee elementen worden ook weer gebruikt bij het ramen van de toekomstige begrotingsruimte. De groei van het nationale inkomen is dus referentiegrootheid en wel omdat we daar in Nederland nu eenmaal vaak mee plegen te werken.

Zolang het uitsluitend om nominale grootheden zou gaan, had voor hetzelfde geld — letterlijk en figuurlijk — het nationaal produkt kunnen worden genomen. Pas als we het accres gaan splitsen in volume en prijscomponenten wordt

het even uitkijken omdat bij ruilvoetwijzigingen die splitsing bij het produkt anders uitvalt dan bij het inkomen. Het lijkt dan een goede doelstelling om tenminste consequent te blijven.

Het oude systeem had als basis de trendmatige volumegroei van het nationale inkomen (op grond van de zoëven genoemde nationale overweging) en dat element is in het voorstel voor het nieuwe systeem zo gebleven. Maar dan is er alles voor te zeggen, daaraan de bijpassende prijsstijging, dus ook die van het nationale inkomen, toe te voegen, anders kan er iets scheef gaan. Erg ingewikkeld is die gedachtengang mijns inziens niet, veel minder ingewikkeld dan Stevers door zijn woordkeus suggereert. Wanneer bovendien in dit verband — ook in het rapport van de studiegroep — van „correcties van het prijsindexcijfer in verband met ruilvoetwijzigingen” wordt gesproken — dat lijkt een erg gecompliceerde operatie — dan heeft dat op niets anders betrekking dan dat het ene cijfer wel en het andere niet zonder meer uit de CPB-publikaties kan worden afgelezen 6). Zouden schrijvers problemen

2) Aan het discussiepunt over de behandeling van de inflatiecorrectie ga ik voorbij.

3) Wil men, zoals met ingang van 1974 als doel is gesteld, het tekort structureel laten stijgen, dan voegt men een bedrag aan de „op te maken” ruimte toe.

4) Onzekerheid bestaat hier weer of de passage slaat op de opstelling of de uitvoering van de begroting. Zij zou voor beide moeten gelden, maar de term „kappen” lijkt op het laatste te duiden.

5) Bijvoorbeeld door opwaartse bijstelling van het inmiddels te veel geslonken begrotingstekort.

6) Strikt genomen is dit onderscheid nog te scherp: in het *Plan* en de *MEV* wordt alleen het *bruto* nationaal produkt in twee elementen gesplitst.

opgelost zijn indien het cijfer bijv. in de kerngegevens zou worden opgenomen?

Stevens schuift onder dit onderdeelje van het rapport een theoretisch betoog dat hij als een *vermoedelijke* redenering van de studiegroep presenteert. Maar wat was eenvoudiger geweest dan even ter plaatse zijn vermoedens te verifiëren? De door hem terecht bepleite helderheid was ermee gediend geweest 7). Hij had dan ook de zin kunnen vernemen van de opmerking in het rapport over structurele veranderingen in de ruilvoet. Nogmaals: een van de bases van de ruimteberekening blijft de trendmatige volumegroei van het nationale *inkomen*. En als er een redelijke verwachting bestaat, dat de ruilvoet zich de eerstkomende jaren structureel wijzigt, is het nodig daarmee bij de raming van de volumegroei rekening te houden.

De drempel bij de prijsstijging

Eigenlijk opnieuw een „minor point”. Moet men tijdens de uitvoering van de begroting de betrekkelijkheid van de cijfers blijven zien en pas bij een ramingsverschil van ½% wakker worden of zeer subtiel te werk gaan? Het is een kwestie van smaak, waarbij mijn voorkeur in de woordkeus van de vorige zin is besloten. Een minder prettige smaak in de mond geeft intussen wel Stevens' formulering waarbij hij spreekt van „verfijningen om de drempel te halen”. Zij wekken namelijk de indruk van een beïnvloeding op dit punt van het Centraal Planbureau door het Kabinet.

Verwerking van loon- en prijsstijgingen

Bij de bespreking van een derde nuancingering wordt de studiegroep een andere correctiezucht toegeschreven, een correctiezucht ingeval van prijsstijging voor niet-salarisuitgaven die groter is dan de prijsstijging van het nationale inkomen, en in geval van een loonvoetstijging voor salarisuitgaven van de overheid voor zover die een stijging van de arbeidsinkomensquote impliceert. Die correctie zou de groep dan willen toepassen „meestal niet bij de indiening van de begroting, nooit bij de toetsing in de loop van het jaar, maar wel altijd bij de indiening van de volgende begroting”. Ik geef toe dat klinkt allemaal nogal ingewikkeld en de nederige buitenstaander ontwaart weer de schim van de mandarijn. Maar waar staat dat alles in het rapport? Ik lees er veeleer iets in dat veel weg heeft van een misschien zelfs nog iets eenvoudiger is dan de simpele procedure die Stevens er tegenover stelt.

De studiegroep stelt mijns inziens kort samengevat het volgende voor.

Ontwerp-begroting jaar t

Bij ruimteberekening: verwachte 8) prijsstijging nationale inkomen.

Bij beslag: verwachte prijsstijging materiële rijksuitgaven en verwachte loonstijging loongevoelige uitgaven.

De begrotingsbedragen zijn op dezelfde prijs- en loonstijging gebaseerd en de toetsing geschiedt op deze „realistische” basis.

Uitvoering begroting jaar t

Stel dat de drie evengenoemde prijs-c.q. loonstijgingen hoger uitvallen dan aanvankelijk geraamd, maar in verschillende mate. De nieuw ruimte wordt dan weer „realistisch” berekend, dus op basis van de nu grotere prijsstijging van het nationale inkomen. Bij de toetsing, dus bij de berekening van het beslag op de ruimte, zou dan echter volgens het voorstel moeten worden uitgegaan van een extra prijsstijging van de materiële en een extra loonstijging bij de loongevoelige uitgaven gelijk aan de extra prijsstijging van het nationale inkomen. Wanneer in *feite* een afwijkende, bijv. grotere prijs- en loonstijging in de begroting wordt verwerkt — deze laatste op basis van het trendbeleid —, dan wordt dus een stukje extra uitgavenaccres oogluikend toegelaten, waardoor het begrotingstekort groter kan uitvallen.

Ontwerp-begroting jaar t + 1

Hier moet de „zonde” van het vorige jaar weer worden goedge maakt en het tijdelijk toegelaten extra uitgavenaccres weer binnen de ruimte gebracht. Om Stevens zelf te citeren (blz. 574, linker kolom): „... iedere uitgavenoverschrijding in de loop van het jaar, dus ook deze, (beperkt) bij gegeven budgetruimte en autonome belastingmutaties automatisch de *feitelijke* stijging van de rijksuitgaven in het volgende jaar. Bij de toetsing wordt het beslag op de ruimte immers gemeten door de mutatie van de uitgaven van ontwerp-begroting naar ontwerp-begroting”. Ik hoop dat de criticus achteraf toch tevreden is.

Slotopmerkingen

Bij het afsluitende betoog van Stevens plaats ik slechts een enkele kanttekening. Schrijver merkt op dat een stijging van de arbeidsinkomensquote een nadelige invloed kan hebben op de belastingontvangsten. Als men zo'n stijgende arbeidsinkomensquote voorziet, zou men er bij voorbaat rekening mee kunnen houden, maar Stevens verwerpt dat vooral omdat daardoor de budgetnorm veel te ingewikkeld zou worden. Ook hier weer speelt zijn vrees voor complicaties hem parten. Als men op goede gronden voor de komende jaren gemiddeld een stijgende arbeidsinkomensquote meent te mogen verwachten dan kan men volstaan, bij de keuze van de trendmatige progressiefactor daarmee

rekening te houden; die zal dan lager moeten worden gesteld.

Stevens' waarschuwing, de eenvoud als doelstelling na te streven was terecht; zijn terechtwijzing aan de studiegroep was dit mijns inziens niet. Hopelijk konden door deze commentaar de nevelgordijnen opzij worden geschoven. De mandarijn zou dan best eens een gewone staatsambtenaar kunnen blijken te zijn. Dat was hij trouwens in het oude China ook.

H. Burger

7) Daarmee wil ik niet de indruk wekken, dat Stevens' uiteenzetting van de gevolgen van de gekozen lijn onjuist is. Maar in onze ingewikkelde maatschappij kan men bij elke eenvoudige norm een moeilijke verhandeling schrijven.

8) Hier en in de volgende zin kan voor „verwachte” eventueel ook „wenselijke” worden gelezen indien het Kabinet aan een dergelijke keuze de voorkeur zou willen geven.

Naschrift

Ik ben de redactie dankbaar dat zij mij in de gelegenheid stelt op de reactie van Drs. Burger te antwoorden. Ik dank ook de heer Burger voor de attentie om mij zijn tekst in een zo vroeg mogelijk stadium toe te zenden. Zeer in het kort het volgende.

1. Burger gaat ervan uit dat het oude en het nieuwe systeem evenveel ruimte bieden, omdat in beide het begrotingstekort onveranderd blijft. Inderdaad is dit de grondgedachte van beide stelsels. Maar de feitelijke uitkomst is anders. In het oude systeem beperkt prijsstijging het volume van de rijksuitgaven terwijl stijgende arbeidsinkomensquote daarop geen invloed heeft. In het nieuwe systeem is dat juist omgekeerd. Men kan alleen op langere termijn tot dezelfde uitkomst komen door verschil in bijstelling van de ruimte. Maar die bijstelling vormt een correctie op het systeem, niet het systeem zelf.

2. Burger wenst het nationale inkomen als referentiegraad te behouden. Ik kies voor het nationale produkt. Daarmee wijk ik inderdaad af van het verleden. Ik doe dat, omdat ik de correctie voor ruilvoetverandering te ingewikkeld vind, omdat niet bepaald kan worden of een ruilvoetverandering incidenteel of structureel is, en omdat ik de beoogde correctie voor incidentele ruilvoetverandering een overbodig perfectionisme vind. Mijn bezwaren verdwijnen niet door de volume en prijsindex van het nationale inkomen in de kerngegevens van het CPB te vermelden. Dan nog immers moet je duidelijk maken wat een ruilvoetverslechtering is en waarom die soms wel en soms niet corrigeert. De ingewikkeldheid wordt dus nauwelijks verminderd, terwijl beide an-

Het Jaarverslag van De Nederlandsche Bank en de inflatie

DR. J. TIMMERS

In ESB van 15 mei j.l. wijdde Prof. Dr. P. Korteweg, hoogleraar aan de Erasmus Universiteit Rotterdam, een kritische beschouwing aan het Jaarverslag van De Nederlandsche Bank over 1973. Vorige week publiceerde ESB het ingezonden stuk van Dr. M. M. G. Fase. Deze week reageert Dr. J. Timmers, hoofd van de Divisie Algemene Zaken bij de Arnhemse Instellingen van de Nederlandse Elektriciteitsbedrijven, op het artikel van Prof. Korteweg. In één van de volgende nummers zal Prof. Korteweg antwoorden op beide ingezonden stukken.

Het Verslag over het jaar 1973 van De Nederlandsche Bank was aanleiding voor een belangwekkende beschouwing van Prof. Dr. P. Korteweg in de kolommen van dit blad 1). Centraal in het betoog van Korteweg staat de kritiek op het in relatie tot de inflatoire ontwikkeling door Dr. J. Zijlstra, de President van de Bank, in 1973 gevoerde beleid.

Een dergelijke kritiek vraagt een enkele kanttekening, omdat bij de lezers van een algemeen gelezen blad als ESB enige verwarring ontstaan kan zijn. De functie van Dr. Zijlstra, maar ook zijn alom erkend gezag als theoreticus geven de kritiek van Korteweg, bekend door een aantal interessante en diepgaande

monetaire studies, een extra dimensie. Onbedoeld kan immers bij de lezers van dit blad de indruk zijn gewekt dat zelfs de President van De Nederlandsche Bank in zijn verklaring van de inflatie en in zijn beleid zou hebben gefaald.

De fundamentele — maatschappij-ontwrichtende — gevolgen van inflatie werden dan weliswaar door Zijlstra bij herhaling naar voren gebracht, maar volgens Korteweg ontbreekt een duidelijke aanwijzing van de fundamentele oorzaken van een voortdurende hoge inflatie. In plaats daarvan zou door Zijlstra slechts de „cost-push”-mechaniek als oorzaak van de inflatie worden gesuggereerd.

Korteweg stelt daarbij dat „cost-push” als oorzaak van de inflatie een onvoldoende verklaring is en dat daarentegen in het Jaarverslag de inflatie nergens in relatie tot de in 1973 plaatsgevonden overmatige voorzieningen met liquiditeiten wordt gebracht.

Dit laatste is nu juist waarom het zou gaan, want volgens Korteweg wordt in een op geld en ruil gebaseerde economie de hoogte van het absolute prijspeil met name door de liquiditeitsmassa in verhouding tot de reële productie bepaald. De mogelijkheid van een voortdurende en steeds snellere inflatie wordt daarmee door de groei van de liquiditeitsmassa bepaald, welke laatste tot de verantwoordelijkheid van De Nederlandsche Bank wordt gerekend.

Alvorens op de verantwoordelijkheid van de President van de Bank ter zake in te gaan, lijkt het goed eerst nog eens enkele algemene opvattingen over de oorzaken van inflatie weer te geven.

1) P. Korteweg, Het Jaarverslag van De Nederlandsche Bank, ESB, 15 mei 1974, blz. 408 e.v.

dere bezwaren volkomen overeind blijven staan.

3. De drempel bij de prijsstijging vind ook ik een „minor point”. Daarvoor heb ik dan ook de kwalificatie „heilloos” niet gebruikt, maar slechts van „voorkeur” gesproken. Die voorkeur om steeds uit te gaan van de officiële cijfers heb ik nog. Met „verfijningen om de drempel te halen” had ik overigens niet in de eerste plaats een beïnvloeding van het Centraal Planbureau op het oog. Ik doelde meer op correcties die door de begrotingsexperts zullen worden aangebracht in verband met verhoging van de tarieven der omzetbelasting, van de huren, van de aardgasprijzen en van weet ik al wat niet meer.

4. De verwerking van de loon- en prijsstijging van de overheidsuitgaven

heb ik inderdaad niet goed begrepen. Ik neem hierbij aan dat Burger, dichter bij het vuur zittend, een juiste exegese geeft van de duistere paragraaf 4.2. van het rapport. Overigens ben ik er niet zo gecharmeerd van om bij de uitvoering van de begroting in het jaar t uit te gaan van de fictie dat de extra loon- en prijsstijging bij het rijk gelijk is aan die van het nationale inkomen. Waarom gaat men bij de toetsing gedurende het jaar t niet zonder meer uit van de vermoedelijke uitkomsten? Weet Financiën in de loop van het jaar precies of bij de niet-loonuitgaven de vermoedelijke stijging is toe te schrijven aan een volume-accre of een prijsaccre, en welk deel van dat prijsaccre reeds in de oorspronkelijke begroting vervat was? En als men dat niet weet, wat voor zin heeft het dan te

doen alsof men de vermoedelijke uitkomsten, gewaardeerd tegen het prijsniveau van de oorspronkelijke begroting, verhoogt met de extra prijsstijging van het nationale inkomen? Dat begrijp ik niet. Maar ingewikkeld is het, dat wel.

5. Het is eigen aan mandarijnen — superdeskundige staatsambtenaren — dat zij gauw geneigd zijn te menen dat hun lezers even geleerd zijn als zijzelf. Mede daardoor komen zij tot ingewikkelde constructies die in de loop van de tijd steeds ingewikkelder worden. Zullen we over een paar jaar nog eens kijken of het werkelijk eenvoudiger geworden is?

Th. A. Stevers

De inflatie-theorieën

In het dagelijkse spraakgebruik verstaat men onder inflatie een algemene en duurzame prijsstijging. In de economische literatuur wordt het begrip inflatie (inflare = opblazen) op verschillende wijzen geïnterpreteerd al dan niet door de toevoeging van een adjectief, dat de bedoeling heeft het begrip nader te preciseren dan wel het waargenomen verschijnsel van inflatie aan de veronderstelde oorzaak te relateren. De adjectieven creeping, galopping of hyper geven snelheid en aard van de inflatoire ontwikkeling aan.

Met „demand-pull inflation” (= bestedings- of vraaginflatie) wordt aangeduid dat er in de nationale economie een geaggregeerd vraag-excedent is. In geval van een volledige bezettingsgraad van de produktiefactoren zal een overbesteding door bijvoorbeeld de overheid tot prijsstijging leiden.

De „cost-push inflation” (= kosten- of loon- en prijsinflatie) heeft betrekking op een prijsstijging van de produktiefactoren, zoals bijvoorbeeld loonstijgingen ten gevolge van een monopolioïde macht van de vakbonden.

Deze beide beschouwingswijzen vinden hun basis in de reële sfeer, waartegenover de monetaire zienswijze te stellen is. De monetaire inflatie-theorieën gaan altijd uit van één of andere kwantiteits-theoretische beschouwingswijze, waarbij het absolute prijspeil bepaald wordt door de relatie tussen de geldstroom en de reële produktie. De bekende verkeersvergelijking $MV = PT$ van I. Fisher symboliseert, hoewel daarmee theoretisch geen causale relaties kunnen worden aangegeven, voor velen nog steeds de monetaire verklaringswijze van inflatie.

Het onderscheid tussen „demand-pull” en „cost-push” inflatie heeft door het „aanwijzen van schuldigen” als ook bij de keuze van de te hanteren instrumenten voor de inflatiebestrijding belangrijke politieke consequenties. Men denke slechts aan de beantwoording van de vraag of in een bepaalde situatie bij wijze van voorbeeld de overheid dan wel het bedrijfsleven verantwoordelijk voor een overbesteding was, of in een ander geval dat bijv. extreme looneisen van de vakbonden dan wel monopolieposities van het bedrijfsleven tot algemene prijsstijgingen leidden. Vaak wordt de discussie over een dergelijke probleemstelling teruggebracht tot het bekende vraagstuk bij de kip en het ei, welke van beide er het eerste was 2).

In het *Jaarverslag over 1973* maakt de President van de Bank ons door zijn analyse van de economische situatie duidelijk dat in Nederland zich in 1973 een overbesteding ontwikkelde. Daar Korteweg met deze conclusie instemt, lijkt het verschil in zienswijze terug te brengen tot in eerste instantie de vraag of Dr. Zijlstra de oorzaak van inflatie onvoldoende

heeft aangegeven en vervolgens of de zogenaamde „cost-push”-mechaniek dan wel de overmatige voorziening van liquiditeiten oorzaak van de inflatie in 1973 was. Daarna kan de vraag gesteld worden of de toename van de binnenlandse liquiditeitenmassa geringer had moeten zijn.

In Nederland een loon- en prijsinflatie!

Reeds in het *Jaarverslag over 1972* concludeert Zijlstra „dat de loon- en prijsinflatie autonoom geworden zijn: zij drijven thans op eigen kracht” 3). De beschrijving van de ontwikkeling in Nederland gekenmerkt door de wens tot het handhaven van een gewenst reëel inkomen en het daaruit voortvloeiende afwintelingsproces, „illustreert niet alleen het zichzelf handhavende karakter van de inflatie, maar legt ook het zichzelf vervullende karakter bloot. Er zitten „verborgen multipliers” in dit loon- en prijsmodel” 4). Voorts in het *Jaarverslag over 1973*: „De loon- en prijsinflatie heeft steeds scherper vormen aangenomen” 5). Dit zijn geen suggesties. Duidelijker kan niet worden gezegd dat wij thans met een „cost-push” inflatie te maken hebben.

De vraag of de aanwas van de binnenlandse liquiditeitenmassa oorzaak van de inflatoire ontwikkeling in 1973 was, wordt niet door Korteweg beantwoord. Uit zijn tabel op blz. 410 blijkt althans niet dat „de voortdurende acceleratie van de inflatie (...) veeleer aan de voortdurend accelererende groei van de liquiditeiten” toe te schrijven is, doch slechts dat beide genoemde verschijnselen al dan niet met een time lag parallel verlopen. De causale relaties zijn daarmee evenwel nog niet aangetoond. Ware deze relatie in 1973 inderdaad aanwezig geweest, dan blijft de opmerking dat het enorm toegenomen excès van liquiditeitsgroei boven produktiegroei „gelukkig niet aangewend werd voor de financiering van extra prijsstijgingen” omdat de oppotting sterk toenam en het gevoerde prijsbeleid hier zeker mede een rol gespeeld zal hebben, als verklaring onvoldoende en onbevredigend.

Bij de beoordeling van de mutaties in de liquiditeitenmassa in relatie tot een inflatoire ontwikkeling dient namelijk een onderscheid te worden gemaakt naar een actieve en een passieve financiering van de inflatie. Ten tijde van een overbesteding kan zeker niet meer van een actieve financiering van een inflatie worden gesproken. Bij het door de Bank in 1973 gevoerde beleid, inzonderheid bij het zich onthouden van een werkelijke restrictieve kredietpolitiek, zal dit onderscheid een belangrijke rol hebben gespeeld.

Beleidsuitgangspunten van De Nederlandsche Bank

De Bank heeft — dit ter toelichting —

voor haar beleid na de Tweede Wereldoorlog zich niet alleen gebaseerd op reeds bestaande resultaten uit de geldtheorie, doch zij heeft zelf in belangrijke mate een bijdrage tot de ontwikkeling daarvan geleverd 6).

Voor het monetaire beleid van de Bank wordt de totale geldhoeveelheid — in de ruimste zin van primaire en secundaire liquiditeiten — als beleidsinstrument gehanteerd. „Welk kwantitatief doel men zich bij de hantering van dit instrument stelt, kan niet zonder meer worden beantwoord. Dit hangt af van de concrete toestand in een bepaald land. Wel kan worden gesteld dat op lange termijn bezien op enigerlei wijze een verband moet worden gelegd met de ontwikkeling van het reële nationale inkomen. In ieder geval gaat het steeds om een bewuste beïnvloeding van de liquiditeitsquote door middel van beheersing van de binnenlandse liquiditeitscreatie” 7).

De liquiditeitsquote is de binnenlandse liquiditeitenmassa uitgedrukt in procenten van het netto nationale inkomen tegen marktprijzen. Voor een ononderbroken kringloop van het nationale inkomen is een minimaal noodzakelijke of minimum liquiditeitsquote vereist. Stijging van het nationale inkomen als gevolg van een produktie- en/of prijsstijging leidt tot een liquiditeitsabsorptie. Het verschil tussen de feitelijke en de minimum liquiditeitsquote vormt een potentiële inflatoire invloed, omdat die liquiditeiten een actieve financieringsbron voor de inflatie belichamen. Een potentiële inflatiebron dus, maar meer ook niet.

De analyse van de economische situatie door Zijlstra, waarin de termen overbesteding, een vrij hoog werkloos-

2) Dit laatste probleem kan voor velen als afgedaan worden beschouwd sinds Dr. W. Drees jr. in de Tweede Kamer op 25 mei 1971 (Handelingen, blz. 77) dienaangaande mededeelde dat de evolutie van de reptielen naar de vogels begonnen is met een reptielei, waaruit een vogel, de archeopteryx, is geboren.

3) T.a.p., blz. 13.

4) T.a.p., blz. 15.

5) T.a.p., blz. 18.

6) F. J. de Jong, De monetaire analyse van de Nederlandsche Bank, *Tijdschrift voor Documentatie en Voorlichting van de Nationale Bank van België*, april en mei 1965. C. D. Jongman, *De monetaire politiek van De Nederlandsche Bank tijdens het presidentschap van Dr. M. W. Holtrop*, NIBE, Amsterdam, 1969. M. W. Holtrop, *Money in an open economy*, Leiden, 1972.

7) *Jaarverslag van De Nederlandsche Bank over 1968*, blz. 30. De liquiditeitsquote kan overigens geen absolute norm zijn omdat dit verhoudingsgetal afhankelijk is van de definitie van wat tot de liquiditeiten moet worden gerekend. Bovendien wordt de omloopsnelheid van de liquiditeitenmassa op korte termijn constant verondersteld, hetgeen zeker niet altijd het geval is. Zo leidden de gewijzigde renteverhoudingen in 1973 tot de omzetting van spaargelden in deposito's. Door de gekozen definities kunnen dergelijke conversies een vergroting van zowel de liquiditeitenmassa als van de omloopsnelheid tot gevolg hebben.

heidspeil, een afnemende investeringsge-
neigdheid bij herhaling voorkomen, en
welke analyse ook door Korteweg wordt
onderschreven, geeft aan dat onder de
huidige omstandigheden die actieve fi-
nanciering niet behoeft te worden ge-
vreesd. De door Drs. A. D. de Jong in de
rubriek Geld- en kapitaalmarkt van dit
blad 8) beschreven kredietrestrictierege-
lingen voor het bankwezen geven de
Bank overigens voldoende instrumenten
om het inflatoire potentieel te beteuge-
len.

Ziet Korteweg de aanwas van de liqui-
diteitenmassa (mede) als oorzaak van
het inflatoire proces, Prof. Dr. H. de
Haan concludeert elders 9) dat de Bank
de financiering van de prijsstijgingen
te gemakkelijk heeft gemaakt. Kortewegs
betoog impliceert een zelfde conclusie.

De toelaatbaarheid van een passieve fi- nanciering der prijsstijgingen

Aan de orde is dan de vraag of de Bank
de passieve financiering van het inflatie-
proces, of in termen van De Haan de te
gemakkelijke financiering van de prijs-
stijgingen, wel mocht gedogen. Terecht
schreef Prof. Dr. C. Goedhart reeds
in 1954:

„In theorie zou men wellicht kunnen
denken dat door middel van kredietbeperking
aan de volkshuishouding de financieringsmid-
delen zouden worden onthouden, die noodza-
kelijk zijn om het doorzetten van een alge-
mene kosten- en prijsinflatie mogelijk te ma-
ken. Maar de ervaring heeft wel geleerd dat dit
„graue Theorie” is en dat het ondoenlijk is,
wanneer er eenmaal een kosteninflatie tot ont-
wikkeling komt, aan het bedrijfsleven de fi-
nancieringsmiddelen te onthouden, waaraan
het op grond van de kosten- en prijsstijgingen
behoefte heeft. Men zou dan het risico lopen
van ernstige crisisverschijnselen, zodat het
middel erger zou kunnen zijn dan de
kwaal” 10).

In de huidige situatie kan men aan de
zienswijze van Goedhart toevoegen dat
waar de overheid zich de verantwoordelijk-
heid voor het inkomens- en prijsbe-
leid heeft geassumeerd, en diezelfde over-
heid het systeem van prijscompensatie in
extremis en tevens daarmee een accelere-
rende inflatie gedooft 11) en dat waar
bovendien het bedrijfsleven slechts de
keuze heeft deze kostenstijgingen te fi-
nancieren dan wel de prijs van stakingen
te betalen 12), de conclusie wel moet zijn
dat de passieve financiering door middel
van een aanwas van de liquiditeits-
massa zelfs geboden was.

De boven de voor de passieve financie-
ring uitgaande aanwas van de liquiditeits-
massa blijft uiteraard een inflatoir po-
tentieel.

Flexibele versus stabiele wisselkoersen

Korteweg is een voorstander van een
algemeen systeem van fluctuerende wis-

selkoersen en hij is dan ook — terecht —
van mening dat gegeven een systeem van
vaste wisselkoersen de toevloed van li-
quiditeiten vanuit het buitenland moei-
lijk tegen te houden is. Gezien de omstan-
digheden op de internationale valuta-
markten is dat echter evenmin bij een re-
gime van fluctuerende wisselkoersen
steeds het geval.

De pariteit van de gulden is overigens
een aangelegenheid van de Nederlandse
regering. De Bank *adviseert* ingevolge de
Wet op de pariwaarde van de gulden de
minister van Financiën. Zelfs onder de
huidige omstandigheden, waarin alom
twijfels aan het nut of de noodzaak van
stabiele wisselkoersen worden geuit, stelt
de Bank dat

„het van het grootste belang (is), dat zich in
de wereld van *floating rates* een bepaald pa-
troon van wisselkoersen vormt, dat zowel een
lement van stabiliteit heeft alsook aankno-
pingspunten biedt om te zijner tijd langs we-
gen van geleidelijkheid te kunnen terugkeren
tot een geordend internationaal monetair be-
stel, dat (...) opnieuw zal moeten worden ge-
baseerd op een samenhangend geheel van
vaste pariteiten van althans de belangrijkste
valuta's” 13).

De Bank staat in dit standpunt niet al-
leen, want de voorkeur voor stabiele wis-
selkoersen is algemeen en niet zonder re-
denen. Gebleken is, dat stabiele wissel-
koersen een basis voor de grote ontwik-
keling van de internationale handel en
voor internationale financiële transacties
na de tweede wereldoorlog hebben ge-
vormd. Daarmee werd een wezenlijke
bijdrage tot de grote welvaarts-groei gele-
verd.

Het systeem van stabiele wisselkoersen
kent uiteraard ook problemen, die zich
vooral voordoen wanneer als gevolg van
een uiteenlopende economische en soci-
ale politiek fundamentele onevenwicht-
igheden ontstaan. Het politieke falen in
de belangrijkste economieën bij het op-
heffen van die onevenwichtigheden, heeft
tot een grote instabiliteit van het interna-
tionale geldstelsel met regelmatig weer-
kerende valutacrisis geleid. Fluctue-
rende wisselkoersen kunnen echter een
falend beleid niet vervangen.

Een algemeen systeem van fluctue-
rende wisselkoersen heeft nooit op
lange termijn bevredigend gewerkt. De
onzekerheid van het toekomstige koers-
verloop leidt tot vermindering van de in-
ternationale handel en investeringen,
omdat ondernemingen voor transacties
op lange termijn moeilijk met fluctue-
rende wisselkoersen kunnen werken.
Speculatie verergert die situatie slechts,
omdat speculanten meestentijds de
draagwijdte van bepaalde gebeurtenissen
(uiteenlopend van grote stakingen tot
een lichte indispositie van de president
van een groot land) overschatten. De
mogelijkheid van dekking van valutarisi-
co's blijft voor het internationale handels-
en betalingsverkeer een complicerende
factor. De termijnen zijn namelijk be-

perkt, terwijl toch de transacties (bij-
voorbeeld bij investeringsgoederen) zich
over lange termijn uitstrekken.

De kosten van de valutarisicodekking
zijn evenmin gering, zeker niet wanneer
een ieder hetzelfde risico ziet. Kapitaal-
bewegingen, al dan niet speculatief van
aard, kunnen reeds bij enige omvang tot
zodanige koersschommelingen leiden,
dat de verstoringen in het lopende ver-
keer niet meer aanvaardbaar zijn. Ander-
zijds kunnen problemen in de sfeer van
de betalingsbalans gemakkelijk tot een
concurrerende valutadepreciatie (beggar
my neighbour policy) leiden. Fluctue-
rende wisselkoersen zijn derhalve geen
panacee.

Liquiditeitsmassa, of rentevoet als in- strument

Uitgaande van het streven naar sta-
bile wisselkoersen en van de grote insta-
bilititeit van het internationale monetaire
bestel moest de Bank zich wel in belang-
rijke mate op het instrument van de ren-
tevoet richten.

Een actieve kredietrestrictiepolitiek
gericht op het wegnemen van een infla-
toir potentieel zou immers, afgezien van
de te betwijfelen noodzaak, door het geld-
en kapitaalverkeer met het buitenland
een zichzelf vernietigend effect hebben
ingehouden. Een straffere kredietrestrictie
zou immers tot een hogere geldmarkt-
rente en daarmee tot een grotere liquidi-
teitsaanvoer uit het buitenland hebben
geleid. Het neutraliseren van uit het bui-
tenland afkomstige liquiditeiten kan
zonder uitvoerige deviezenmaatregelen
slechts op indirecte wijze en in zeer be-
perkte mate worden gerealiseerd.

Conclusie

Elk beleid wordt gekenmerkt door het
stellen van prioriteiten. Daarbij dient re-
kening te worden gehouden met een aan-

8) A. D. de Jong, Bankverslag en bankwezen,
ESB, 22 mei 1974, blz. 438.

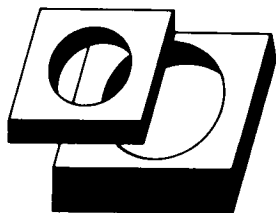
9) „Het is echter de vraag of de president een
niet al te eenvoudige verklaring voor de infla-
tie heeft. Uiteraard kan niemand ontkennen
dat de kostenverhogingen aanleiding hebben
gegeven tot prijsstijgingen. Tevens lijkt het
aannemelijk dat het niveau der bestedingen in
1973 van dien aard was dat daaruit weinig in-
flatoire impulsen uitgingen. Men kan zich echter
afvragen of De Nederlandsche Bank de fi-
nanciering van de prijsstijgingen niet al te ge-
makkelijk heeft gemaakt. Naar mijn mening is
dat inderdaad het geval”, aldus De Haan, in
Bank- en effectenbedrijf, no. 165, mei 1974,
blz. 185.

10) C. Goedhart, De instrumenten van de
economie oriëntée, *Maandschrift Economie*,
november 1954, blz. 53.

11) Zie ook J. Timmers, Gevaarlijke prijscom-
pensatie, *ESB*, 6 februari 1974, blz. 112.

12) Daarbij is bovendien de eerste mogelijk-
heid vanuit een bedrijfseconomisch gezichts-
punt alleszins aanvaardbaar.

13) *Jaarverslag over 1973*, blz. 18.



Internationale vergelijking van overheidsuitgaven

D. A. P. W. VAN DER ENDE

Wanneer iemand zou opmerken dat het beleid, dat de confessionele partijen en de VVD in de jaren vóór 1973 in Nederland hebben gevoerd, veel overeenkomst vertoont met dat van de socialistische partijen in de Scandinavische landen zouden we raar opkijken. Een in juni verschenen rapport van de OESO 1) geeft aanleiding tot de veronderstelling dat deze gedachte niet zo vreemd is als zij op het eerste gezicht lijkt. In dat rapport wordt onder meer een vergelijking gemaakt tussen de uitgaven van de overheid (centrale overheid, lokale overheden en stelsel van sociale zekerheid) in een aantal landen.

Blijkens een grafiek op blz. 22 van dat rapport gaven Frankrijk, Engeland en Duitsland in 1961, uitgedrukt in een percentage van het bruto nationaal produkt tegen marktprijzen, het meeste uit voor openbare uitgaven. Meer dan Zweden en Noorwegen. Die twee Scandinavische landen gaven weer meer uit dan Nederland en België. In Denemarken bestond er in 1961, volgens de genoemde grafiek van de OESO, weinig belangstelling voor de publieke sector. Men deed er nog minder aan dan in Italië.

In het tienjarig tijdvak 1961-1971 zijn

de overheidsuitgaven in alle genoemde landen sterker gestegen dan het bruto nationaal produkt. In Denemarken en Nederland het sterkst (verhouding tussen groei overheidsuitgaven en groei nominaal nationaal inkomen resp. 1,55 en 1,53). In Zweden en Noorwegen niet zoveel minder (1,45 en 1,41). In Duitsland en Frankrijk het minst (1,16 en 1,09).

Deze rubriek wordt verzorgd door het
Instituut voor Onderzoek van
Overheidsuitgaven

Met de Scandinavische landen in de kopgroep

Het resultaat is dat in 1971 Nederland en de drie Scandinavische landen zich los hebben gemaakt van de groep overige Europese landen en een kopgroep hebben gevormd. Nederland, dat behoudens het korte intermezzo - Cals in die tijd steeds confessioneel-liberale kabinetten heeft gehad, gaat aan de top. Het wordt gevolgd door resp. Zweden, Noorwegen en Denemarken, in de tienjarige periode steeds socialis-

tisch geregeerd. Een eind daarna komen België, Engeland, West-Duitsland, Frankrijk en Italië met betrekkelijk geringe onderlinge verschillen.

Uit de cijfers in een voetnoot op blz. 23 van het OESO-rapport is af te leiden dat de stijging van de Nederlandse uitgaven in 1961-1971 voor ruim 55% voor rekening komt van het stelsel van sociale zekerheid, voor bijna 40% voor rekening van de centrale overheid (incl. de uitkeringen uit het gemeentefonds en verdere uitkeringen aan de rest van de overheidssector) en voor bijna 5% voor rekening van de lokale overheden (excl. de uitgaven die door uitkeringen uit het gemeentefonds en andere uitkeringen worden gefinancierd).

Als oorzaken van de gestegen uitgaven voor sociale zekerheid wordt naast beleidsmaatregelen ook de veranderende leeftijdsopbouw van de bevolking genoemd. M.i. zullen aan de „vraagzijde” nog andere factoren een rol gespeeld hebben dan de leeftijdsopbouw. De sterk gestegen kosten voor gezondheidszorg bijv. kunnen niet alleen op grond van de veranderde leeftijdsopbouw worden verklaard. Het feit, dat voor de uitgaven van de sociale zekerheid niet jaarlijks bij de wet een begroting behoeft te worden vastgesteld, zal ook een rol hebben gespeeld. De ontwikkeling komt daardoor veel minder in de openbaarheid. Parlement en openbare mening worden niet jaarlijks geconfronteerd met de financiële consequenties van het beleid.

Het valt dan minder op dat de uitvoering van wetten in de praktijk veel meer geld kost dan bij de totstandkoming van die wetten was gedacht. Er is veel kritiek op de wijze, waarop de parlementen in de democratische landen hun budgetrecht uitoefenen. Men kan echter rustig aannemen dat bij het ontbreken van een parlementair budgetrecht de openbare uitgaven nog veel sneller zouden stijgen.

De uitgaven voor onderwijs stegen

tal gegevens, die tevens restricties voor het te voeren beleid kunnen inhouden. Wanneer in het kader van het beleid de accenten op de onderscheidene instrumenten van monetaire politiek in verband met de actualiteit anders (moeten) worden gelegd, betekent zulks nog niet dat aan die verschillende instrumenten een andere betekenis wordt toegekend. Wel zal men steeds bij de hantering ervan de aanvaardbaarheid van de te verwachten gevolgen afwegen. De ongebruikelijke rentestructuur was een gevolg van het beleid dat mede beheerst werd door de spanningen van het internationale geldstelsel.

Onder de geschetste omstandigheden van de actuele onderbesteding heeft de aanwas van de liquiditeitsmassa niet tot de actieve financiering van de prijsstij-

gingen bijgedragen. Anderzijds mocht de passieve financiering van de loon- en prijsinflatie niet ten koste van de reeds zwakke investeringsactiviteit van het bedrijfsleven en de ongunstige werkgelegenheidssituatie door middel van een werkelijk restrictieve kredietpolitiek van De Nederlandsche Bank worden verhinderd. Daarmee is de visie van de Bank op de rol van de liquiditeitsmassa in de economie — althans blijkens het gevoerde beleid — niet gewijzigd.

De enigszins andere theoretische interpretatie van de verschijnselen door Korteweg doet m.i. niets af aan de verklaring van de huidige inflatoire ontwikkeling door Zijlstra. Moge deze laatste dan ook algemeen worden verstaan.

J. Timmers

1) OECD, *Economic Surveys, Netherlands*.

40% sneller dan het nationaal inkomen. Die 40% lag overigens nog onder de gemiddelde stijging van de onderwijsuitgaven in de OESO-landen.

Belangrijk is de opmerking in het rapport dat de verschuiving van „zuiver particuliere consumptie” naar „gesubsidieerde particuliere consumptie” in Nederland sterker was dan in enig ander land van de OESO. Men kan zich afvragen, maar in het rapport wordt daarover niet gesproken, of de verschuiving van zuiver particuliere productie naar gesubsidieerde particuliere productie ook niet belangrijk is geweest. De omstandigheid, dat bij de uitgaven van de centrale overheid die voor economische activiteiten nog belangrijker zijn gestegen dan die voor onderwijs 2), vormt hiervoor een aanwijzing.

Een andere aanpak van de studies

Het rapport van de OESO onderstreept nog eens het belang van een internationale vergelijking van overheidsuitgaven. Dergelijke statistieken worden wel gemaakt, maar er bestaat weinig of geen belangstelling voor. Voor een deel ligt dit aan die statistieken zelf. Ze lopen vaak jaren achter, de informatie waaraan het praktische beleid vooral behoefte heeft, staat er slechts ten dele in en om de informatie op de juiste waarde te schatten, moet men letten op bijzonderheden die men in de uitvoerige boekwerken gauw over het hoofd ziet.

Een voorbeeld. Zoals wij opmerkten, wordt de stijging van de Nederlandse uitgaven in 1961-1971 volgens het OESO-rapport voor meer dan de helft verklaard door de stijging in de sector sociale zekerheid. In een in 1970 verschenen studie 3) over de ontwikkeling van de openbare financiën van 1957 tot 1966 is echter te lezen dat Nederland binnen de Europese Gemeenschap het land is met de laagste uitgaven voor sociale zekerheid. De reden hiervan is dat in die studie de algemene ouderdomsvoorziening buiten de sociale zekerheid en ook buiten de overheidssector in zijn geheel is gehouden. Dat is te lezen op blz. 73. Er zullen daarvoor wel juridische of andere argumenten zijn aan te voeren, maar op een essentieel punt krijgt de lezer hier een verkeerde indruk. Internationale vergelijking van overheidsuitgaven kan bijzonder stimulerend werken. Wenselijk is het daarbij wel dat de resultaten van de studies op zo kort mogelijke termijn beschikbaar komen. Het tijdig onderkennen van bepaalde ontwikkelingen is belangrijker dan formele volledigheid. Partiële studies, waarbij de prestaties en de kosten van één bepaalde voorziening in twee of meer landen worden vergeleken, kunnen voor het praktische beleid ook erg nuttig zijn.



Voor boeken op het gebied van economie, sociologie, recht, medicijnen en techniek:

**WETENSCHAPPELIJKE BOEKHANDEL
ROTTERDAM B.V.**

Waarin opgenomen:
De Wester Boekhandel
Stamboekhandel Rotterdam

Rochussenstraat 223, Rotterdam 3003
Tel. (070) 76 11 88

Vestiging in de Erasmus Universiteit, Complex Woudestein. Tel. (010) 14 55 11, toestel 31 15.

(I.M.)

Niet progressief en conservatief tegelijk

Verschillen in het uitgavniveau van de landen kunnen algemene oorzaken hebben, zoals de geografische gesteldheid van het land, de samenstelling van de bevolking, het aantal, de wijze van salariering en pensionering van de ambtenaren, de efficiency van het ambtelijk apparaat, een eventuele neiging tot perfectionisme, de werking van het staatsbestel die al dan niet bevorderlijk kan zijn voor een effectieve besluitvorming enz. De invloed van deze en dergelijke factoren zal zo goed mogelijk moeten worden nagegaan. Daarnaast heeft elke afzonderlijke uitgavencategorie zijn eigen problematiek. Macro-gegevens zijn de eindresultaten van zeer vele micro-beslissingen. Men kan moeilijk kritiek hebben op de macro-gegevens als men bij de micro-beslissingen de consequenties voor het totaalbeeld vergeet. De besluitvorming ter zake van de micro-beslissingen is essentieel voor het uiteindelijk niveau van de overheidsuitgaven. De wijze waarop die besluitvorming in de verschillende landen plaatsvindt en of daarbij rationeel te werk wordt gegaan, verdient dus alle aandacht.

In elke overheidshuishouding komt men in de verleiding om wel naar vernieuwingen te streven, maar op ander gebied het bestaande zo veel mogelijk ongewijzigd te laten. Men komt dan tegemoet aan krachten in de maatschappij die veranderingen voorstaan en men komt niet in conflict met andere groepen die het bestaande willen behouden. Men is dus tegelijkertijd progressief en conservatief. Het zou interessant zijn om na te gaan in hoeverre de vier landen, die in 1971 in de kopgroep terecht zijn gekomen, allerlei voorzieningen hebben gehandhaafd op een peil dat als gevolg van gewijzigde omstandigheden te hoog was geworden. Ook is het nuttig om te onderzoeken in hoeverre andere landen, bijv. door het voorschrijven van bepaalde procedures, trachten te bevorderen dat het bestaande uitgavencomplex tijdig wordt aangepast aan gewijzigde verhoudingen.

Hoe deed men het in Zwitserland?

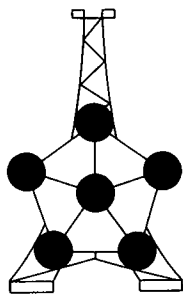
Wat het niveau van de overheidsuitgaven betreft zou het bijzonder interessant zijn om na te gaan op welke wijze een hoog ontwikkeld land als Zwitserland erin slaagt dat niveau zo laag te houden. In de grafiek van het OESO-rapport over de openbare uitgaven ontbreken, jammer genoeg, de gegevens over Zwitserland. Uit een andere grafiek in dat rapport blijkt echter dat de gezamenlijke druk van belastingen en sociale verzekeringspremies aldaar voor een Westeuropes land erg laag is 4). De hoogte van de belastingen en van de sociale verzekeringspremies zijn een reflex van het voorzieningspeil. Het zou buitengewoon interessant zijn om na te gaan, niet alleen aan de hand van macro-gegevens, maar ook door het bezien van afzonderlijke uitgaven, hoe Zwitserland erin slaagt een moderne staat te realiseren met een publieke sector waarvoor slechts een relatief gering deel van het nationaal produkt nodig is. Daarbij zal ook moeten worden nagegaan hoe de besluitvorming verloopt, niet alleen rechtens maar ook feitelijk. Natuurlijk zal men veel dingen tegenkomen die men in Nederland niet zou kunnen of niet zou willen overnemen. Maar er zullen zeker ook andere zaken zijn, die ons aan het denken zullen zetten en die tot een grotere effectiviteit van het uitgavenbeleid kunnen leiden. Het moet mogelijk zijn een dergelijke studie op vrij korte termijn uit te voeren, met name als men zich in eerste instantie tot de hoofdzaken beperkt.

D. A. P. W. van der Ende

2) Grafiek op blz. 25, *Economic Survey*.

3) Commission des Communautés Européennes, *L'évolution des finances publiques dans les états-membres des communautés Européennes de 1957 à 1960*, tabel D 2, blz. 149.

4) Grafiek op blz. 30, *Economic Survey*. Uit de grafiekjes op blz. 31 blijkt dat dit vooral komt door de lage indirecte belastingen. De opbrengst van de directe belastingen voor particuliere personen ligt ongeveer op Duits peil. Hieruit is af te leiden dat Zwitserland niet voor alle lagen van de bevolking een belastingparadijs is. De sociale verzekeringspremies zijn er hoger dan in Engeland.



Noorse kroniek

DR. A. A. DE BOER

Toen de Noordzee ten zuiden van de 62e breedtegraad in 1965 werd verdeeld tussen Groot-Brittannië, Nederland, Duitsland, Denemarken en Noorwegen, kreeg dit laatste land meer dan een kwart van het aldus afgeperkte continentale plat in handen. Voor een land met een olieconsumptie van 7 mln. ton per jaar, d.w.z. 2% van het olieconsumptie van de betrokken landen, dat bovendien nog rijkelijk gezegend is met waterkracht, was de meevaller relatief gesproken dus wel het grootst. Dit geldt niet alleen de oppervlakte; de eerste ervaringen hebben geleerd dat ook de kwaliteit van het Noorse vierde deel wat betreft de productie van olie en gas aan de verwachtingen voldoet. Het Ekofiskveld in de zuidwestelijke punt van het Noorse plat heeft in de proefperiode meer geproduceerd dan werd verwacht, en het Friggveld in het Noorden schijnt vooral voor de productie van gas grote perspectieven te bieden. Daarbij komt dan nog dat er aanwijzingen zijn dat het nog maagdelijke gebied ten noorden van de 62e breedtegraad, waar de boringen in 1975 of 1976 zullen beginnen, nog plezierige verrassingen in petto heeft.

Op grond van de huidige bekende reserves wordt aangenomen, dat omstreeks 1981-1982 de productie van het Noorse plat een niveau zal hebben bereikt van 50 mln. ton olie-equivalent en iets minder dan 50 mrd. m³ gas. Deze hoeveelheden vormen de productie van thans bekende velden; voor deze velden zouden zij een maximum betekenen, dat alleen voor het gas na 1982 nog enige decennia zou kunnen worden gehandhaafd. Hoe ver men uiteindelijk boven deze benedengrens uitkomt is uiteraard sterk afhankelijk van de toekomstige resultaten van de exploratie en hierover bestaat nog veel verschil van mening.

Een heel andere vraag is, welk tempo men voor de uitputting als optimaal aanneemt, dat wil zeggen in hoeverre men de mogelijke productie ook realiseert. Wat dit betreft is het van belang rekening te houden met het feit, dat de Noorse regering — en een breed gamma van politieke groeperingen — zich heel duidelijk bewust zijn van de gevaren

en de overbodigheid van een snelle uitverkoop, ondanks het lokkende hoge aandeel in de inkomsten van de oliewinning die de Noorse staat zich van meet af aan heeft verzekerd. Met andere woorden: de Noorse politiek is erop gericht te streven naar een niet te overspannen exploitatietempo van olie en gas uit de Noordzee, waarbij niet alleen het aandeel van de Noorse schatkist in de geldstroom, maar ook het aandeel van de Noorse industrie in de oliewinning zelf en de begeleidende activiteiten gemaximaliseerd worden. De bepalende factor is het vermogen van de Noorse economie om de daaruit voortvloeiende rijkdom te absorberen.

Dat Noorwegen met zijn kleine bevolking en zijn tot de scheepvaart beperkte internationale industriële ervaring alle zeilen moet bijzetten om dit te realiseren is duidelijk. Wie deze ontwikkeling heeft gevolgd, ontmoet in de oliesector dezelfde namen en ondernemingen die in een vroeger stadium van de Noorse energie-historie het Noorse atoombestuur voorbereidden. Niet alleen de naam van *Norsk Hydro*, het semi staatsbedrijf dat in Noorwegen een belangrijke chemische industrie wist op te bouwen op basis van goedkope waterkracht, maar ook kleinere bedrijven als *Noratom*, waarvan de naam ook niets over de oorsprong te raden laat, vinden wij weer in de drie (!) vaktijdschriften over de aardolie-industrie die sinds enkele jaren in Noorwegen verschijnen.

Een belangrijke invloed van de Noorse overheid en het bedrijfsleven wordt door velen, zij het met verschillen in nuances, als wenselijk beschouwd. Wat in dit verband in het geladen politiek jargon heet, dat men de grote internationale oliemaatschappijen niet meer ongehinderd hun gang laat gaan, zou men wat genuanceerder kunnen formuleren door te stellen, dat het voor de oliemaatschappijen optimale uitputtingspatroon niet per definitie congruent hoeft te zijn met het exploitatiepatroon dat voor de Noorse nationale economie een optimale bijdrage betekent. En wat dit laatste betreft, moet men met een aantal zeer concrete factoren rekening houden. Een

belangrijk begeleidend verschijnsel is bijvoorbeeld de bijdrage van het Noorse bedrijfsleven tot de activiteiten in de oliesector. Voor een aantal bestaande bedrijven is het aantrekkelijk van traditionele produkten over te schakelen op constructie- en/of toeleveringsactiviteiten in verband met de oliewinning. Maar, zoals de regering stelt in de *Parlementaire Mededeling nr. 25* van het lopende parlementaire jaar, het is niet mogelijk voor het Noorse bedrijfsleven in sterke mate deel te hebben aan de nieuwe industriële activiteiten, daarnaast de vraag te dekken die ontstaat door de beschikbaarheid van inkomsten uit de oliewinning en bovendien het huidige produktieniveau voor traditionele produkten te handhaven. In een situatie met full employment zal bijvoorbeeld de civiele bouw schade kunnen ondervinden van een te snelle expansie van de bouw van booreilanden en opslagtanks en die schade is des te groter naarmate men de ballon verder opblaast.

Het Noorse bedrijfsleven heeft zich echter al een vaste plaats verzekerd over een breed terrein van werkzaamheden die verband houden met de oliewinning ter zee. In 1965 werd voor het eerst in Noorwegen een verplaatsbaar boorplatform besteld; het werd gebouwd naar buitenlands ontwerp. Nu zijn er 17 platformen in aanbouw van Noors ontwerp en in andere landen wordt thans onder Noorse licentie gebouwd. Het zou mij te ver voeren hier een uitgebreide opsomming te geven van soortgelijke ontwikkelingen in andere sectoren die zich uitstrekken van constructiewerkzaamheden tot het per zakenvliegtuig vervoeren van oliemagnaten. Van meer belang is, dat ook de oliewinning zelf geleidelijk aan een Noorse activiteit wordt, waarin de overheid in zeer belangrijke mate zeggenschap heeft.

Norsk Hydro — voor 51% staats-eigendom — werd al genoemd. Dit bedrijf heeft in het gebied beneden de 62e breedtegraad know-how opgedaan als deelnemer in de Phillips-groep (voor bijna 7%) die zoals bekend het belangrijke olienveld Ekofisk exploiteert. In het hierboven genoemde gasveld Frigg heeft Norsk Hydro een belang van bijna

eenderde deel, maar het bedrijf is ook betrokken bij boringen op het Deense en Nederlandse deel van het plat. Een als belangrijk bestempelde olievondst op het Britse plat werd in het begin van deze maand bekendgemaakt door de groep Arpet, waarin we Norsk Hydro weer tegenkomen als partner voor 12%.

De in 1972 opgerichte staatsoliemaatschappij *Statoil* doet niet alleen als een „gewone” oliemaatschappij mee buiten Noorwegen — o.a. op het Nederlandse deel van het continentaal plat — maar vertegenwoordigt ook de Noorse staat als deze, in het kader van de gecompliceerde structuur van de staatsdeelneming, aan de productie gaat deelnemen nadat productiebronnen zijn aangeboord. *Statoil* neemt verder voor 50% deel in de ondernemingen *Norpipe A/S* en *Norpipe Petroleum UK Ltd*, die zich bezighouden met resp. het transport van olie en gas van het *Ekofisk*-gebied naar *Teeside* en *Embden* en de opslag in Engeland.

Wat betreft de verwerking van de ruwe olie schijnt men in Noorwegen thans in sterkere mate dan enige jaren geleden te neigen tot voorzichtigheid. De technische moeilijkheid om vanaf *Ekofisk* de kust te bereiken met pijpleidingen en de daaruit voortvloeiende noodzaak om akkoord te gaan met vervoer naar Engeland en Duitsland, hebben aangetoond dat de Noorse economie onder een dergelijke regeling niet hoeft te lijden. Bovendien is niet iedereen even enthousiast over de mogelijke ontluistering van de eeuwig zingende bossen door weinig fraaie en niet altijd welriekende petrochemische installaties. Wanneer er echter activiteiten op dit gebied worden ontplooid, heeft de overheid de meeste vingers in de pap. Een raffinaderij en kraakinstallatie ter waarde van rond f. 1,2 mrd., die gebouwd zal worden in de provincie *Telemark*, zal via *Norsk Hydro* en *Statoil* voor rond 60% overheidseigendom zijn.

Juist voor de zomervakantie nam het Noorse parlement een aantal principebesluiten, waarmee voor de toekomst de hier geschetste lijn duidelijk verder wordt doorgetrokken. Men zal de mogelijkheid bestuderen om zonder schade aan de visvangst in 1975 of 1976 een aanvang te maken met de boringen boven de 62e breedtegraad, dat wil dus zeggen ten noorden van het gebied waarvan indertijd in eerste instantie de verdeling werd vastgelegd. Het spreekt na het voorgaande haast vanzelf dat in dit gebied naar alle waarschijnlijkheid alleen Noorse maatschappijen aan bod komen. Naast *Statoil* en *Norsk Hydro* zijn dat de kleinere Noorse onderneming *Saga Oil* en de sterk aan Noord-Noorwegen gebonden maatschappij *NorminOil*.

Toen enige jaren geleden de Noorse plannen bekend werden om een sterk op het Noorse publieke belang gerichte politiek te voeren, hebben sommigen gemeend dat bijv. het overmatig af-

romen van de olie-inkomsten de aantrekkelijkheid van de exploratie op het continentaal plat sterk zou aantasten. Een bij de oliepolitiek betrokken overheidsdienaar zei me toen: over een paar jaar hebben we de oliemaatschappijen helemaal niet meer nodig. Men zou er haast in gaan geloven; een grote rol schijnt er ten noorden van de 62e breedtegraad niet meer voor de klassieke oliemaatschappijen te zijn weggelegd, althans niet aan de Noorse zijde van de zee. Maar ook in Groot-Brittannië wordt gesproken over een staats-oliemaatschappij en over een staatsdeelneming in de productie van bestaande concessies. Het lijkt mij echter voorbarig om voorspellingen te doen over

de levensvatbaarheid van de Noorse politiek. Het spreekt haast vanzelf dat er nu al stemmen opgaan, dat Noorwegen een industrieel isolationisme bedrijft dat wel eens een terugslag kan hebben op de positie van dat land in andere sectoren, zoals de scheepvaart. Tegenover het gevaar dat de Noorse industrie zich aan het avontuur vertilt of in andere sectoren reacties uitlokt, wordt als argument aangevoerd dat de Noorse oliewinning en de invloed daarvan op de Noorse economie gestuurd zullen worden op basis van criteria van algemeen belang. Een experiment, waard om met aandacht te worden gevolgd.

A. A. de Boer



Amartya Sen: On economic inequality. The Radcliffe Lectures delivered in the University of Warwick 1972, Clarendon Press, Oxford, 1973, 118 blz., £ 2.10.

Een aantrekkelijk boek(je), niet alleen wegens het actuele onderwerp, maar ook door een duidelijke probleemstelling die consciëntieus is uitgewerkt, terwijl de omvang beperkt is. De ver- eiste wiskundige voorkennis is weliswaar niet groot (er komen slechts eenvoudige formules in voor), maar niettemin is het begripsmatig moeilijke stof. Voor diegenen die zich interesseren voor het vraagstuk van de inkomensvorming lijkt het mij een leerzaam boek, want het laat goed zien dat het niet alleen een zaak is van het kiezen van een handige maatstaf voor de inkomensongelijkheid en dan maar wat schuiven. Immers, tussen het kille inkomensbedrag en de realiteit van persoonlijk en maatschappelijk welzijn staat altijd nog een nutsfunctie. De hiermee verbonden filosofie en de implicaties voor het toepassen van ongelijkheidsmaatstaven worden nader beschreven. Voor politici lijkt mij het zeer theoretische betoog erg moeilijk. Voor economen die zich met deze materie bezighouden is het m.i. interessant, al zullen zij ten dele bekende zaken aantreffen. Op het eerste gezicht lijkt het een boekje dat men wel in 1 of 2 uur uitleest, maar dat is bepaald niet het geval! Voorts een fraaie lay-out, goede registers op personen en zaken en geen drukfouten. Er zijn vier hoofdstukken: (vrij vertaald) I. Welzijnseconomie, nutsleer en rechtvaardigheid; II. Maatstaven voor ongelijkheid; III. Ongelijkheid

als quasi-ordening; IV. Arbeid, behoefte en ongelijkheid.

In het eerste hoofdstuk — methodologisch van aard — wordt onderscheid gemaakt tussen enerzijds objectieve ongelijkheidsmaatstaven, waarbij een of ander statistisch criterium voor verschillen tussen de inkomens wordt gebruikt, en anderzijds de mate van ongelijkheid in termen van een normatieve maat voor sociaal welzijn. Een simpel voorbeeld ter illustratie. Tussen twee personen A en B wordt een totaalbedrag aan inkomen verdeeld. De ongelijkheid is minimaal (nul) indien zij elk de helft van het totaal ontvangen. Maar, de „utilitarians” eisen dat de som van het individuele nut voor A en B (maatstaf voor het welzijn) maximaal is. Indien nu A een hoger (afnemend) grensnut van zijn inkomen heeft dan B, betekent dit dat ter bereiking van een maximaal totaal nut het inkomen van A hoger moet zijn dan dat van B, zoals de schrijver met een eenvoudig grafiekje aan- toont. Maar dat is allerminst niveller- ing in de gebruikelijke zin!

Het tweede hoofdstuk biedt een aantal objectieve ongelijkheidsmaatstaven, zoals de variatiebreedte, de gemiddelde afwijking, de standaardafwijking, de variatiecoëfficiënt, de standaard-afwijking van de logaritmen, de coëfficiënt van GINI en die van THEIL. De constante van PARETO wordt hierbij niet genoemd, wellicht omdat de wet van PARETO niet opgaat voor de

lagere en de zeer hoge inkomens, die juist in de hedendaagse problematiek van belang zijn. Overigens komt PARETO natuurlijk toch wel in het boek voor, i.v.m. PARETO-optimaliteit. Voorts komen enkele normatieve maatstaven (DALTON, ATKINSON) aan de orde, waarbij het nut een rol speelt. De voor- en nadelen van al deze maatstaven worden duidelijk en bondig uiteengezet.

Het derde hoofdstuk vond ik begripsmatig moeilijk. Het betoog is hier in hoofdzaak betrokken op het bekende LORENZ-diagram. Gegeven een inkomensverdeling die in dit diagram geheel binnen een andere verdeling valt. Dan betekent deze rangschikking dat de eerste verdeling minder ongelijk is dan de tweede. Er is dan geen getal of coëfficiënt berekend, maar alleen een ordinaal verband gelegd tussen ligging van de lijn en ongelijkheid. Een en ander wordt dan verder in verband gebracht met welzijnsfuncties.

In het laatste hoofdstuk wordt ongelijkheid in een breder verband ge-

plaatst, en dan niet gezien als puur een maat voor spreiding, maar ook als een maat voor het verschil tussen een bestaande inkomensverdeling enerzijds en een verdeling conform behoeften dan wel prestaties anderzijds. Het lijkt mij dat alleen de specifiek geïnteresseerde experts van dit sterk theoretische hoofdstuk zullen kunnen genieten. Zij moeten tenslotte dit soort theorieën operationeel maken.

Het boek van SEN is interessant en nuttig. Het geeft theorie die van belang is om te gebruiken als grondslag voor een verantwoord inkomensbeleid, hoe men daar politiek gezien ook over mag denken. Maar dat houdt in dat de geboden wetenschappelijke inzichten en conclusies moeten worden geconcretiseerd op basis van het gegeven maatschappelijk cijfermateriaal, en dat lijkt mij uiterst moeilijk. Wetenschapsbeoefenaren die in deze materie aan het werk zijn, zullen met een deel van de inhoud al wel bekend zijn, maar anderszins toch belangwekkende ge-

dachten aantreffen. Voor anderen is het zeker interessante lectuur. Ter lezing aanbevolen.

J. H. C. Lisman

B. de Smalen: Effectenbeurs in nieuwe stijl. Serie bank- en effectenbedrijf, NIBE, Amsterdam/Kluwer, Deventer, 1974, 64 blz., f. 7,50.

Het doel van dit boekje is op eenvoudige wijze, zonder gebruik van veel vakjargon inzicht te geven in de nieuwe situatie van de Amsterdamse effectenbeurs. Een nieuwe situatie die is ontstaan door de snelle communicatiemiddelen en maatschappijveranderingen die grote invloed hadden op het effectenverkeer. Voor de duidelijkheid wordt in dit boekje soms teruggegrepen op de in het verleden bestaande gewoonten. Er wordt echter vooral ingegaan op nieuwe begrippen zoals achtergestelde obligaties, notering in geld in plaats van in procenten, doorlopende notering, CF-stukken enz.

10 de rijksoverheid vraagt

chef institutionele structuren (mnl. / vrl.)

voor het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen

t.b.v. Directoraat-Generaal voor het Wetenschappelijk Onderwijs, Eenheid Onderwijsbeleid.

Taak: uitwerken van institutionele structuren die onderwijsdoelstellingen, gegeven de beschikbare middelen, nastreven; assisteren bij uitwerken van financiële en numerieke gevolgen van overwogen beleidsalternatieven op hoger-onderwijsgebied; uitwerken van uitbreidings-, spreidings-, en taakverdelingscriteria voor instellingen van wetenschappelijk onderwijs; geven van leiding aan een staf van 6 wetenschappelijke medewerkers en onderhouden van contacten met instanties binnen en buiten het Ministerie; een bijdrage leveren aan de planning t.a.v. instellingen van wetenschappelijk onderwijs en hogeroponderwijs.

Vereist: Ervaring m.b.t. het oplossen van organisatorische vraagstukken en vraagstukken van kwantitatief analytische aard. De aandacht zal in eerste instantie worden gericht op kandidaten met een voltooide universitaire opleiding.

Standplaats: 's-Gravenhage.

Salaris, afhankelijk van ervaring, max. f 6322,- per maand.

Schriftelijke sollicitaties onder vermelding van vacaturnummer 4-4348/0936 (in linkerbovenhoek van brief en enveloppe) zenden aan de Rijks Psychologische Dienst, Prins Mauritslaan 1, 's-Gravenhage.

De salarissen zijn exclusief 7½ % vakantie-uitkering en een toeslag van max. f 45,- per maand.